

TUTKIMUS

Atte Penttilä

KRIISIEN KESKELLÄ

Miten ukrainalaiset kausityöntekijät ja suomalaisten tilojen työnantajat ovat selviytyneet kahdesta perättäisestä kriisistä

E2 Tutkimus 2023

SISÄLLYS

SAATTEEKSI	4
1. JOHDANTO	5
2. KRIISIEN OPIT	7
3. MENETELMÄT	9
4. UKRAINALAISTEN KAUSITYÖNTEKIJÖIDEN JA PAKOLAISENA MAAHAN TULLEIDEN KOKEMUKSET	10
4.1 KEITÄ MAATILOILLE TULIJAT OVAT?	10
4.2 MIKSI SUOMEEN?	10
4.3 UKRAINALAISTEN MAJOITUS	12
4.4 SEKAISIN MENNEET LUPAPROSESSIT	13
4.5 KAUSITYÖ JA PAKOLAISSUUS SODAN SYTYTTYÄ	15
Suomalaisten vahva tuki	17
Työ lievittänyt sotastressiä	18
Maatilayrittäjiltä merkittävää apua kotoutumiseen	18
Yhteinen kieli nopeuttaa sopeutumista	19
Negatiivisiin kokemuksiin monia syitä	19
Onko koti, minne palata?	21
5. MAATILAYRITTÄJÄT KRIISIEN HETKILLÄ	23
5.1 MONENLAISIA TILAYRITTÄJIÄ	23
5.2 TYÖNANTAJAT ARVOSTAVAT UKRAINALAISTEN TYÖMORAALIA	23
5.3 PANDEMIAN HAASTEET YRITTÄJILLE	24
Mistä työvoimaa?	24
Päätäjien heikko tietämys	25
Tartuntavaara huolestutti	26
Komponenttipulasta yhteisöllisyyteen	27
Pandemia heikensi jaksamista, mutta opetti varaututumista	28
5.4 MAATILAYRITTÄJIEN KOKEMUKSIA UKRAINAN SODAN AIKANA	29
Maatilayrittäjien nopea reagointi	29
Jännitteitä ukrainalaisten ja venäläisten välillä	32
Maatilayrittäjät rahoittaneet pakolaisten kustannuksia	33
Tilayrittäjien näkemyksiä ukrainalaisten tulevaisuudesta	36
Sota nosti tilojen kuluja ja heikensi kannattavuutta	37

5.5	KRIISIT JA TILAYRITTÄJIEN JAKSAMINEN	39
5.6	MAATILAYRITTÄJIEN HENKISET VOIMANLÄHTEET	40
5.7	TILOJEN KRIISINKESTÄVYYDEN PARANTAMISKEINOJA	42
	Kirjalliset ohjeet uusille työntekijöille	42
	Työntekijöiden hyvä kohtelu	43
	Varautumalla varmuutta	44
	Haavoittuvuuksista eroon monipuolistamisella	44
	Ennakoiminen ja riskien kartoitus	45
6.	SUOSITUKSET JA HYVÄT KÄYTÄNNÖT	46
6.1	SUOSITUKSIA KAUSITYÖVOIMAN PALKKAAMISEEN	46
6.2	SUOSITUKSET TILAYRITTÄJIEN KRIISINKESTÄVYYDEN PARANTAMISEKSI	47
6.3	MAATILOJEN OPIT UKRAINALAISTEN SOPEUTUMISESSA JA KOTOUTUMISESSA	48
7.	LÄHTEET	51

ISBN: 978-952-5895-27-8

©E2 TUTKIMUS JA KIRJOITTAJA

GRAAFINEN SUUNNITTELU: SUSANNA MUKKALA

TAITTO: JUHA RÄTY

SAATTEEKSI

Kriisit, pelot ja kuolemat ovat sävyttäneet elämää Euroopassa yli kolme vuotta. Pandemian ohella suurvaltasuhteiden kylmä kausi ja viimeistään Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan ovat muuttaneet myös suomalaisten ajatuksia turvallisesta elämästä.

Sota läikkyy monin tavoin Suomeen. Näemme julmuudesta kertovia uutiskuvia, nousevia hintoja, suljetun itärajan – ja yli 50.000 uutta ihmistä maassamme. Ukrainalaiset ovat olleet jo vuosia suurin maatalouden kausityöntekijöiden ryhmä maassamme. Nyt he ovat myös sotapakolaisia traumoineen, huolineen ja tarpeineen.

Tässä raportissa tarkastellaan ukrainalaisten kausityöntekijöiden ja heidän perheidensä tilannetta Suomessa sekä heitä työllistäneiden tilayrittäjien kriisinkestävyyttä.

E2 Tutkimus on tarttunut useilla tutkimuksilla kriisien ajan vaikeisiin aiheisiin. Tämä raportti jatkaa työtä, jossa tarkastelemme ihmisten arkea, työelämää, väestöryhmien välisiä suhteita ja sitä, miten Suomi voi olla hyvä maa tänne muuttaville ja täällä asuville ihmisille.

Tohtori **Atte Penttilä** E2 Tutkimuksesta on tuottanut tärkeästä aiheesta erittäin ajankohtaista tietoa. Työn tukena on ollut vanhempi asiantuntija Marjatta Selänniemi. Kiitokset molemmille. Kiitän myös Töitä Suomesta Oy:tä yhteistyöstä aineistonhankinnassa sekä MTK:n Säätiötä tutkimuksen rahoittamisesta.

Toivomme, että tieto lisää ymmärrystä aiheesta ja auttaa huomaamaan hyviä asioita ja poistamaan epäkohtia sekä ukrainalaisten kausityöntekijöiden, että suomalaisten tilayrittäjien elämästä.

Nauvossa 25.5.2023

Karina Jutila

I. JOHDANTO

Valtaosa suomalaisilla maataloilla ja puutarhaviljelmillä työskentelevästä kausityövoimasta tulee Ukrainasta. Monet ukrainalaiset käyvät vuodesta toiseen kausitöissä samoilla tiloilla. Heidän elämänsä rytmittyy toisaalta kotimaassa vietettyyn aikaan ja toisaalta vuosittain toistuvaan työjaksoon tutulla suomalaisella tilalla. Kausityöläiset rakentavat omaa elämäänsä Ukrainassa, mutta Suomeen he tulevat yleensä ilman lapsia tai muita perheenjäseniä.

Maatalous- ja puutarhayrittäjät (jatkossa maatilayrittäjät) elävät jo neljättä, kausityövoiman saatavuutta vaikeuttavaa poikkeusvuotta. Työvoiman saantia vaikeutti ensin koronapandemia. Pandemian seurauksena osa tiloista joutui pärjäämään normaalia pienemmällä tai aiempia vuosia kokemattomammalla työvoimalla.

Venäjän helmikuussa 2022 aloittama Ukrainan sota on vaikuttanut sekä maatalojen talouteen että niiden mahdollisuuksiin saada kausityövoimaa. Ukrainalaisia kausityöntekijöitä tuli Suomeen vuonna 2022 noin kolmasosa sitä edeltäneen vuoden määrästä.

Rajusti nousseet tuotantopanosten kustannukset ovat heikentäneet tilojen taloutta. Moni maatilayrittäjä joutuu pohtimaan, miten järjestää tilalleen tarvittava määrä osaavia työntekijöitä tulevalla satokaudella. Nämä ongelmat ovat lisänneet maatalousyrittäjien henkistä painetta ja psykososiaalista kuormitusta.

Ukrainalaiset saapuvat Suomeen yleensä joko 3–6 kuukauden kausityöluvalla tai alle kolmen kuukauden kausityötodistuksella. Kausityötodistuksella töitä tekeviä on Suomessa moninkertainen määrä kausityövoimaluvalla työskenteleviin verrattuna. Esimerkiksi vuonna 2021 Suomessa oli kausityötodistuksella 13 287 ukrainalaista, kun kausityöluvan varaisesti maassa oleskeli 1 411 ukrainalaista.¹

Normaalioloissa noin 40 prosenttia ukrainalaisista kausityöntekijöistä on ollut miehiä. Sota on muuttanut tilanteen totaalisesti, kun monet naiset, lapset ja ikäihmiset ovat paenneet sodan jaloista miesten jäädessä puolustamaan kotimaataan.

Monet suomalaiset maatilayrittäjät ovat auttaneet sotaa paenneita ukrainalaisia vastaanottamalla entisiä työntekijöitään ja heidän perheenjäseniään, vaikka maatalojen kausityö ei olisi ollut vielä alkanut. Jotkut yrittäjät ovat myös sallineet ukrainalaisten työntekijöiden jäädä tiloilleen satokauden päätyttyä.

Useissa tapauksissa pakolaisia saapui maa- ja puutarhatiloille ennen kuin Suomen kansalliset järjestelmät oli saatu järjestettyä. Joidenkin arvioiden

mukaan tuhansia ukrainalaisia tuli suoraan maaseudulle, vastaanottokeskusten ohi. Tilat ovat tarjonneet pakolaisille majoitusta, ruokaa ja kuljetuksia maahanmuuttoviranomaisten luo sekä muuta apua. Auttamiseen on osallistunut myös muita kyläyhteisöjen jäseniä ja järjestöjä.

Kukaan ei tiedä, milloin sota ja sen aiheuttama kriisi päättyvät. Ei liioin tiedetä, millaisiksi maataloille majoitettujen ukrainalaisten ja heidän perheenjäsentensä olot kotimaassa palautuvat tai voivatko he ylipäätään palata kotimaahansa. Samaan aikaan Suomessa ukrainalaisia kausityöntekijöitä palkkaavilla maatilayrityksillä on edessään neljäs perättäinen, sopeutumista ja kriisinkestävyyttä vaativa poikkeusvuosi.

2. KRIISIEN OPIT

Tässä tutkimuksessa on selvitetty kahden toisiaan seuranneen kriisin vaikutuksia kausityöntekijöitä palkkaaviin maatilayrittäjiin sekä tiloille oleviin tai olleisiin ukrainalaisiin kausityöntekijöihin ja heidän perheisiinsä. Tutkimuksen kohteina ovat olleet maatilayrittäjien kriisinkestävyys, maatiloilla asuvien tai työskentelevien ukrainalaisten kokemukset Suomesta sekä kotouttamiseen liittyvät toimintatavat.

Tutkimuksessa etsittiin vastauksia erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

1. Kausityövoimaa käyttävien maatilayrittäjien kriisinkestävyys

- 1.1 Mitä seurauksia kahdella peräkkäisellä kriisillä on ollut maatilojen toiminnalle?
- 1.2 Miten kriisit ovat vaikuttaneet maatilayrittäjien jaksamiseen ja kriisinhallintaan?
- 1.3 Mitkä asiat ovat auttaneet selviämisessä ja jaksamisessa, ja mitä hyviä käytäntöjä on syntynyt?

2. Maatiloilla asuvien tai työskentelevien ukrainalaisten kokemukset Suomesta

- 2.1 Miten maatiloille pakolaisina saapuneet ukrainalaiset työntekijät ja kausityöläiset sekä heidän perheensä ovat kokeneet Suomeen saapumisen ja Suomessa olemisen ja työskentelyn kriisien aikana?
- 2.2 Mikä on auttanut heitä sopeutumisessa Suomeen ja nykyisiin oloihin?
- 2.3 Miten ukrainalaiset näkevät mahdollisuutensa kotoutua Suomeen?

3. Kotouttamiseen liittyvät toimintatavat

- 3.1 Minkälaisia kokemuksia suomalaisilla maatilojen omistajilla ja heidän perheillään on ollut elämisestä ukrainalaisten työntekijöiden ja kausityöläisten sekä heidän perheidensä kanssa kriisien aikana?
- 3.2 Mitä voimme oppia ja mitä on opittu kriisien aikana tehdyistä toimenpiteistä liittyen ulkomaalaisiin kausityöläisiin, pakolaisten kotoutumiseen sekä suomalaisten kykyyn ja haluun vastaanottaa näitä ryhmiä?

Hankkeen tarkoituksena on ollut tuottaa tietoa toimintamalleista, joilla kausityövoimaa käyttävät maatilayrittäjät voivat vahvistaa sellaista kriisinkestävyyttä, varautumista ja muutosjoustavuutta, joiden avulla he voivat

valmistautua mahdollisiin tulevaisuuden poikkeustiloihin ja taata yritystoimintansa jatkuvuutta.

Hankkeen tulokset tuovat esiin suomalaisessa maataloudessa toimivien ukrainalaisten työntekijöiden ja heidän perheidensä näkemyksiä toimintatavoista, jotka ovat auttaneet heitä sopeutumaan uuteen tilanteeseen. Tulokset antavat myös tietoa ja esimerkkejä siitä, miten työnantajat, yksittäiset maatalousyrittäjät ja kyläyhteisöt voivat edistää sotaa paenneiden ihmisten kotoutumista. Tulokset tarjoavat myös näkökulmaa siihen, mitä opittavaa yhteiskunnalla on suomalaisen maaseudun kriisienaikaisista toimista.

3. MENETELMÄT

Työn toteutuksesta on vastannut E2 Tutkimus. Aineisto kerättiin puolistrukturoituna haastattelututkimuksena. Siinä haastateltiin ukrainalaisia työllistäviä suomalaisia maatilayrittäjiä (n=10) sekä suomalaisilla maatiloilla asuvia (tai asuneita) tai työskenteleviä (tai työskennelleitä) ukrainalaisia ja heidän perheenjäseniään (n=21).

Haastattelut tehtiin syyskuun 2022 ja helmikuun 2023 välisenä aikana. Yhteystietojen saamiseksi E2 Tutkimus sopi yhteistyöstä *Töitä Suomesta Oy:n** kanssa. E2 Tutkimus osti haastattelupalvelut *Töitä Suomesta Oy:n* ukrainan- ja venäjänkielentaitoiselta työntekijältä, joka E2 Tutkimuksen ohjauksella haastatteli ukrainalaiset kausityöntekijät.

Haastattelut analysoitiin laadullisen tutkimuksen periaatteiden mukaisesti. Tilayrittäjähaastattelujen aikana haastattelijat tekivät muistiinpanoja, joiden perusteella tehtiin alustavia miellekarttoja. Miellekarttoja tehtiin myös ukrainalaishaastattelujen perusteella. Miellekarttojen pohjalta luotiin alustava koodikirja.

Haastattelut litteroitiin, jonka jälkeen ne ladattiin laadullisen tutkimuksen MAXQDA 2022-ohjelmaan. Seuraavaksi koodikirja tarkistettiin aineiston lukemisen perusteella. Sen jälkeen tutkijat koodasivat haastattelut niissä esiin nousseiden teemojen mukaan.

---

* *Töitä Suomesta Oy* on suomalainen, maaseudun työnantajia palveleva, työvoimapalveluihin erikoistunut yritys.

4. UKRAINALAISTEN KAUSITYÖN- TEKIJÖIDEN JA PAKOLAISENA MAAHAN TULLEIDEN KOKEMUKSET

4.1 KEITÄ MAATILOILLE TULIJAT OVAT?

Kaikki haastatteluihin vastanneet ukrainalaiset ovat työskennelleet suomalaisille maa- ja metsätalous- tai puutarhayrittäjille eri puolilla Suomea. Useimmat haastatellut ovat työskennelleet marjojen ja vihannesten joko avomaan- tai kasvihuoneviljelyyn keskittyneillä tiloilla. Kyseisillä tiloilla on viljelty muun muassa mansikkaa ja kaalia.

Haastateltavina oli myös muutama ympärivuotisesti karjanhoidossa tai metsätaloudessa töitä tekevä, joka on aiemmin ollut kausityössä marja- ja vihannestilalla.

Osa haastateltavista on käynyt Suomessa useiden vuosien ajan, kun taas toiset ovat saapuneet maahan kriisien aikana ensimmäistä kertaa. Venäjän aloitettua sodan, entisiä kausityöntekijöitä saapui Suomeen pakolaisina. Useilla oli mukanaan lapsia ja mahdollisesti myös muita Suomessa aiemmin käymätömiä perheenjäseniä.

Haastateltujen ukrainalaisten iät vaihtelivat alle 30 vuodesta yli 50 vuoteen. Haastateltavina oli enemmän naisia kuin miehiä (N=14, M=7), koska suuri osa ukrainalaismiehistä on rintamalla.

4.2 MIKSI SUOMEEN?

Kuten mainittu, ukrainalaisilla kausityöntekijöillä on suuri merkitys suomalaisen maatalouden toiminnassa. Viime vuosina yli 90 prosenttia kausityöntekijöistä on ollut ukrainalaisia.

Mutta miksi ukrainalaiset ovat saapuneet Suomeen, ja mistä he ovat saaneet tietoa Suomen tarjoamista työmahdollisuuksista? Aineistostamme nousee esiin muutama selittävä teema.

Ensimmäisenä ja ehkä tärkeimpänä syynä haastateltavat usein mainitsevat rahan:

”Raha oli päätökseni liikkeellepaneva voima. Sitä ennen olin Puolassa ja palkat siellä olivat paljon pienemmät. Kuulin vahingossa yhdeltä kausityöntekijältä, että he työskentelevät Puolassa talviaikaan, mutta kesäaika he viettävät Suomessa. Hän selitti minulle, että palkka ja asenne ovat Suomessa paljon paremmat kuin Puolassa.”

Suomessa kausityöstä saatava palkka ylittää merkittävästi ukrainalaisen palkkatason. Kausityöntekijöinä on haastatteluaineiston perusteella jopa lääkäreitä ja asianajajia. Suurin osa vaikuttaa silti olevan alemmin koulutettuja.

Myös opiskelijat ovat kuulleet ansaintamahdollisuuksista Suomessa. Yksi kausityötä tekevä opiskelija kertoi näin: *”Kuten monet ukrainalaiset, olen kuullut, että Suomessa on mahdollista ansaita suhteellisen paljon rahaa, joten päätin kokeilla kausityötä yliopiston kesäloma-aikanani.”*

Haastateltavat kertoivat myös, kuinka Suomen olot ja palkat vertautuvat joihinkin muihin Euroopan maihin: *”Aikaisemmin työskentelin Kreikassa, Puolassa ja Unkarissa, mikä oli hyvin uuvuttavaa. Suomessa minulla oli rahallisesti yksi parhaista kausistani.”*

Hyvät ansaintamahdollisuudet eivät olleet kuitenkaan ainoa maahantulon peruste. Rahan lisäksi sattuma ja muiden kertomat kokemukset ilmenivät syiksi saapua Suomeen. Kausityöntekijät ovat nähneet välittäjien mainoksia netissä tai naapurustossaan. Joskus he ovat päättäneet hakeutua Suomeen saatuaan tietoa naapureiltaan, sukulaisiltaan tai kavereiltaan.

Toki tietoa on saatu myös internetin keskusteluryhmistä ja sosiaalisesta mediasta. Tässä yksi esimerkki sattumasta: *”Luin mainoksen kadulla, sen oli lähettänyt kaupunkini välittäjä. Otin hänen numeronsa ja kyselin sitten asioista parilta ihmiseltä, jotka olivat tulossa hänen avullaan Suomeen ja takaisin, ja se kuulosti minusta hienolta tilaisuudelta.”*

Tärkeä ja huomionarvoinen seikka on myös Suomen ja suomalaisten tilayrittäjien hyvä maine ukrainalaisten kausityöntekijöiden keskuudessa. Ei voi kuitenkaan tuudittautua siihen uskoon, että kaikilla olisi ollut positiivisia kokemuksia esimerkiksi työoloista, palkasta tai muista viihtyvyyteen vaikuttavista tekijöistä.

Yksi haastateltava mainitsi näin: *”Ystäväni olivat tulossa Suomeen, mutta he eivät pitäneet työolosuhteista. He sanoivat, että työskentelyolosuhteet vaihtelevat, ja pitää etsiä hyvää maatilaa.”*

On tärkeää pohtia, kuinka kaikki kausityöntekijöitä tarvitsevat tilat tai yritykset pääsisivät ”hyvän maatilaa” kategoriaan.

Työnvälittäjien merkitystä suomalaisen maa- ja puutarhatalouden tarjoamien työmahdollisuuksien tiedottajana ei voi kiistää. Työnvälittäjät järjestävät myös kausityöntekijöiden kuljetuksia sekä hoitavat paperitöitä.

Monet haastateltavat mainitsivat käyttäneensä välittäjien apua työnhaussa etenkin ensimmäisenä tai muutamana ensimmäisenä Suomessa oleskeluvuotenaan. Kun yhteydet suoraan tiloille oli luotu ja yhteydenpito toimi molempiin suuntiin, välittäjiä ei enää tarvittu.

Moni moitti kuitenkin välittäjäpalvelujen kalleutta, varsinkin ensimmäisellä kerralla. Työntekijät olivat tyytyväisiä, kun lakkasivat olemasta riippuvaisia välittäjien palveluista.

Välittäjien toimintaan on liittynyt myös epäselvyyksiä, jopa huijauksia. Välittäjien käyttäminen liittyy usein myös kielitaitoon, kuten tästä lainauksesta käy ilmi:

”Ensimmäisellä kerralla maksoin hänelle 500 euroa, ja myöhemmin, kun tiesin hinnan paremmin, maksoin 250 euroa. Käytin välittäjän palveluja, koska en puhu englantia, jolloin on mahdotonta löytää maatilaa millään muulla tavalla kuin käyttää välittäjän apua.”

Välittäjät ovat monesti myös järjestäneet kuljetuksen Suomeen. Yleisesti kausityöntekijät ovat saapuneet bussikuljetuksilla, etenkin aloittaessaan työuraansa Suomessa. Myöhemmin kuljetusmuoto vaihtui lentokoneeseen, yleensä Valko-Venäjän kautta. Lentomatkestaminen yleistyi etenkin koronapandemian aikana, kun tilayrittäjät yrittivät saada työntekijöitä nopeasti maahan ennen kuin rajoitukset ehtivät vaikeuttaa kulkemista:

”Ensimmäiset neljä vuotta pääsin Suomeen bussilla, jonka järjesti tämä välittäjä. Myöhemmin vaihdoin maatilaa ja muutin myös liikkumistapani lennoksi. Viime kerralla olin maanviljelijän varaamalla tilauslennolla.”

Venäjän aloittama sota on vaikuttanut myös siihen, miten ja mitä kautta Suomeen saavutaan. Yleisin kulkureitti on ollut Ukrainan rajanaapurin Puolan kautta. Osa ukrainalaisista on saapunut omilla autoillaan.

4.3 UKRAINALAISTEN MAJOITUS

Ukrainalaisten kausityöläisten majoittuminen Suomessa tuntuu seuraavan tietynlaista kaavaa. Saapuessaan töihin ensimmäistä kertaa, yleensä kesäkautena, he majoittuvat tilan yhteydessä olevissa asuntoloissa.

Asuntoloiden varustelutasot ja rakennusten tyylit vaihtelevat. Jotkut työntekijät ovat asuneet yksinkertaisissa, kesäasumiseen soveltuvissa monen huoneen

parakkityylisissä rakennuksissa. Niiden asumisolot voivat olla puutteellisia. Toiset taas ovat majoittuneet ympärivuoden asuttaviin asuntoloihin. Moni on myös ollut mökkimajoituksessa tai taloissa maatilojen läheisyydessä. Jos kausityöntekijät siirtyvät pidempiaikaisiin töihin, he yleensä vuokraavat asunnon, joko tilallisen avulla tai ilman.

Viime vuosien kriisit ovat muuttaneet majoitUSDynamiikkaa. Koronapandemian aikana jouduttiin rajoittamaan samoissa tiloissa asuvien määrää. Yksi haastateltava selitti muutosta: *”Jokaisessa huoneessa asui neljä henkilöä, mutta koronan vuoksi huoneisiin majoitettiin vain kaksi henkilöä.”*

Venäjän aloittamalla sodalla oli päinvastainen vaikutus. Tiloille saapui enemmän ihmisiä kuin pandemian aikana, koska työntekijöiden mukana, tai heidän sijastaan, tuli muita perheenjäseniä, sukulaisia tai tuttuja:

”Asun yksinkertaisessa asuntolan kaltaisessa talossa. Yleensä yhdessä huoneessa on kaksi henkilöä, ja meillä on jääkaappi ja pesukone jokaiselle talolle, mikä on melko kätevää. Nyt sodan vuoksi huoneissa on tungosta, meitä on neljä henkilöä yhdessä huoneessa, ja se on tietysti joka tavalla vähän vaikeaa. Nyt on hankalaa valmistaa ruokaa koko päiväksi, koska sen säilyttämiseen ei ole tarpeeksi tilaa ja niin edelleen.”

Sotapakolaisia on myös majoitettu tilayrittäjien heille vuokraamiin taloihin ja esimerkiksi kaupungin vuokra-asuntoihin. Osa haastatelluista ukrainalaisista on majoittunut Suomen Punaisen Ristin järjestämiin ilmaisiin kerrostaloasuntoihin.

4.4 SEKAISIN MENNEET LUPAPROSESSIT

Kun Maailman terveysjärjestö WHO julisti koronaviruksen pandemiaksi maaliskuussa 2020, osa kausityöläisistä oli joko saapunut tai ainakin jo matkalla Suomeen. Osa tiloista ei kuitenkaan ollut vielä aloittanut rekrytointeja ja kausityöläiset olivat vielä Ukrainassa. Tilanteet muuttuivat kaikkien kohdalla.

Tietämättömyys ja tuntemattoman uhan kohtaaminen kuvaavat hyvin pandemian alkuaikojen oloja. Koska ukrainalaisten kausityöntekijöiden toimenkuvaan kuuluu liikkuvuus maasta toiseen, ovat heidän kokemuksensa ainutkertaisia. Yksi haastateltava kuvasi uhkaamassa ollutta rajojen sulkemista näin:

”En ole koskaan elämässäni ennen koronaa matkustanut näin pitkiä matkoja yhdessä päivässä. Se oli puhdasta hulluutta! Päivä, jolloin saavuimme EU:n vastaiselle rajalle, oli päivä, jolloin pandemia virallisesti julistettiin ja EU-maat alkoivat sulkea rajoja yksi kerrallaan noin keskiyöstä alkaen.”

Olimme 10 minuuttia myöhässä ylittäessämme Liettuan rajan ja sitten vielä 20 minuuttia myöhässä ylittäessämme Latvian rajan. Lopulta meidän oli ylitettävä Venäjän raja päästäksemme Suomeen. Kukaan ei tiennyt, mitä tehdä, rokotetta ei ollut saatavilla jne. Pääsimme Suomeen pari päivää ennen rajan sulkemista.”

Alussa Suomeen saapui henkilöitä, joiden luvat olivat kunnossa ja saapumisensa valmisteltu ennen pandemian alkua. Joka tapauksessa, maahan pääsy pandemian alussa ja myöhemmin muodostui maatalouden yhdeksi pullonkaulaksi. Huhtikuuhun 2020 mennessä, ennen rajojen sulkemista ja hieman sen jälkeen Suomeen oli saapunut noin 200 ulkomaalaista kausityöntekijää.² Pandemiaa edeltävinä vuosina lukumäärä olisi ollut tuhansia.

Maa- ja metsätalousministeriö arvioi ukrainalaisten kausityöntekijöiden olevan Suomen huoltovarmuuden kannalta välttämättömiä. Kausityöntekijöille myönnettiin poikkeuslupia saapua maahan, vaikka rajat olivat muilta kiinni. Silti saapuvien määrä, jopa järjestetyillä lennoilla jäi pieneksi. Monia mahdollisia kausityöntekijöitä matkustaminen saattoi pelottaa, koska taudista ei tiedetty vielä paljoa.

Noina aikoina Ukraina myös kielsi kansalaisiaan matkustamasta rajojensa ulkopuolelle.³ Alkupaniikin jälkeen Suomeen kuitenkin saatiin ukrainalaista kausityövoimaa, mutta vähemmän kuin aiempina vuosina. Saapuminen oli vaikeampaa ja kalliimpaa, kuten yksi haastateltava asian ilmaisi:

”Tiesin, että se oli vaikeampaa [saapuminen pandemian aikana] ja siksi olen maksanut välittäjälle, että hän järjestää kaikki tarvittavat asiakirjat. Hänen palvelunsa oli erittäin, erittäin kallista!”

Jotkut haastateltavat myös kertoivat, kuinka viljelijät eivät osanneet uudessa tilanteessa auttaa paperitöissä. Ukrainalaiset joutuivat tuolloin tukeutumaan välittäjien palveluihin. Mutta, kuten muissakin seikoissa, kokemukset vaihtelivat suuresti ja tilayrittäjien tuki pandemian aikana nousi esiin myös positii-visessa valossa. Kuten eräs kausityöntekijä asian ilmaisi:

”Siinä oli liikaa sekasortoa, koska pandemian ensimmäisenä vuonna kukaan ei tiennyt mitä tehdä, eikä Suomen suurlähetystö toiminut kuten normaalisti, mutta olemme saaneet valtavasti tukea työnantajaltamme. Hän oli aina lähellä ja aina ennakoiva. Hän auttoi meitä paljon.”

Kaikki maahan saapuneet joutuivat 14 vuorokauden karanteeniin, jolla pyrittiin estämään viruksen leviäminen työntekijöiden keskuudessa. Karanteenit osoittautuivat valtaosin hyödyllisiksi taudin leviämisen estämiseksi.

Kielteisenä seurauksena olivat karanteenin aiheuttamat huomattavat palkanmenetykset, sillä karanteenissa olleet eivät voineet tehdä töitä. Myös mahdolliset sairastumiset vaikeuttivat kausityöntekijöiden ansaintamahdollisuuksia. Karanteeniinhan joutuivat paitsi sairastuneet, myös virukselle altistuneet.

Toisaalta haastateltavat myös kertoivat, kuinka lisätyömahdollisuuksia oli joskus saatavilla: ”[työnantaja] tajusi, että emme ehkä ansaitse tarpeeksi rahaa koronaviruksen vuoksi, joten kun tunsimme olomme paremmaksi, tarjosi hän meille työtä avoimella pellolla, etäällä muista työntekijöistä.”

Karanteenien lisäksi myös viranomaisohjeiden noudattaminen monimutkaisti työntekoa. Turvallisten työympäristöjen luominen vaati tilojen desinfioimista, maskien ja käsineiden käyttöä sekä sosiaalisen etäisyyden pitämistä.

Suurin osa haastateltavista kertoi, kuinka nämä toimet olivat ymmärrettäviä, mutta myös ärsytystä aiheuttavia. Esimerkiksi kasvihuoneissa työskennelleet ukrainalaiset kertoivat maskin käytön aiheuttaneen kuumissa tiloissa huonoa oloa ja päänsärkyä.

Koronarajoitukset eivät vaikuttaneet niinkään peltotöihin. Majoitusrutiinit muuttuivat kuitenkin merkittävästi. Yhdellä tilalla saattaa olla saman kauden aikana yli sata ukrainalaista kausityöntekijää. Ei siis ihme, että tiloille muodostuu yhteisöjä ja yhteisöllisyyttä. Pandemian aikana etäisyyden pitämisen koettiin rajoittavan sosiaalista hyvinvointia, kun arkiset tilanteet, kuten yhteiset lounaat, jäivät pois.

Koronapandemian toisena vuotena 2021, rokotteet olivat jo yleistyneet ja työntekijöiltä alettiin rajoilla vaatia koronarokotustodistusta. Osa maassa jo olleista rokotettiin Suomessa. Kaikki haastateltavat eivät suhtautuneet rokotteisiin myönteisesti, kuten eivät kaikki suomalaisetkaan. Toisena koronavuotena oli voimassa samat säännöt kuin 2020, eikä niiden kanssa tuntunut haastateltavien mukaan enää olevan ongelmia.

4.5 KAUSITYÖ JA PAKOLAISUUS SODAN SYTYTTYÄ

Kausityöntekijöiden tilanne muuttui täysin Venäjän hyökättyä Ukrainaan helmikuussa 2022. Nopeasti kävi selväksi, että kaikki kynnelle kykenevät armeijan reserviin kuuluvat miehet saavat kutsun rintamalle, eivätkä voi poistua maasta.

Alussa tosin oli epäselvää, keitä maastapoistumiskielto koski. Esimerkiksi monen lapsen isät saivat myöhemmin poistumisluvan. Samoin tietyn iän ylittäneet miehet.

Ihmisten kokemukset olivat hyvin traumaattisia. Monet haastateltavamme kertoivat niistä tunteikkaasti. Monien työlupaprosessi oli jo käynnissä Venäjän

hyökkäyksen alkaessa, kausityölupia oli haettu. Silti tilanne yllätti. Yksi haastateltava avasi tilanteen kulkua:

”Se alkoi, kun olin kotona ja keräsin jo papereita uutta kautta varten, kun sota alkoi. Olin niin järkyttynyt venäläisten julmuudesta, ja päätin mennä kausitöihin - ei vain rahan ansaitsemiseksi, selviytyäkseen ja pysyäkseni turvallisessa paikassa, vaan myös saadakseni rahaa lahjoitettavaksi Ukrainan asevoimille.”

Raha oli siis sodan hetkelläkin tärkeä motivaation lähde. Tällä kertaa ei kuitenkaan ollut kyse pelkästään kausityöntekijöiden oman tilanteen kohentamisesta, vaan myös Ukrainan armeijan ja koko maan jälleenrakentamisen rahoittamisesta.

Haastateltavat kertoivat tilayrittäjien ottaneen yhteyttä kausityöntekijöihinsä ennen satokauden alkua. He kysyivät Ukrainan tilanteesta ja tarjosivat turvallista majapaikkaa Suomessa jo ennen satokauden alkua.

Haastateltava kertoi: *”Olin kotona Mykolajivissa, Venäjän hyökkäyksen rajamailla. Kun maanviljelijäni soitti minulle ja tarjosi oleskelua jo ennen kautta, päätin mennä. Vain ollakseni turvallisessa paikassa.”*

Moni ukrainalainen lähti tämän takia kotimaastaan kohti Suomea, tšekkiläisten tilayrittäjien järjestämiin asuinpaikkoihin. Tässä vaiheessa kävi ilmi, että monet entiset kausityöntekijät, etenkin miehet, kyselivät yrittäjiltä, voiko heidän sukulaisensa tai perheensä matkustaa suomalaiselle tilalle, vaikka eivät itse voineet poistua Ukrainasta.

Haastateltavissa oli myös henkilöitä, jotka elivät venäläisten miehityksen alla ennen kuin pääsivät pois maasta. Useimmat tulivat Suomeen Puolan kautta. Osa työntekijöistä oli jo ehtinyt Suomeen ja aloitteli pikkuhiljaa uutta kautta, kun tilanne kotimaassa eskaloitui. Yksi haastateltava kertoi näin:

”Olin Suomessa 15. tammikuuta. Työni oli jo alkanut, ja 24. helmikuuta olin tulossa yövuorosta ja menossa nukkumaan, kun huomasin, että minulla oli 10 vastaamatonta puhelua pojaltani. Yritin tavoittaa häntä, mutta yhteyttä ei ollut. Olin epätoivoinen, itkin ääneen. Meni jonkin aikaa, mutta kun olin onnistunut keräämään ajatukseni, päätin, että palaan kotiin mahdollisimman pian. Ennen paluutani minun oli kuitenkin ansaittava lisää rahaa auttaakseni perhettäni selviytymään näistä vaikeista ajoista.”

Seuraavassa luvussa käymme läpi, millaiseksi ukrainalaiset ovat kokeneet olonsa Suomessa saapumisensa jälkeen.

SUOMALAISTEN VAHVA TUKE

Ukrainalaiset kokevat saaneensa Venäjän hyökkäyksen jälkeen suomalaisilta vahvaa tukea. Sen lisäksi, että suurin osa haastateltavistamme oli saanut asunnon tai paikan asuntolassa suoraan tilayrittäjältä, myös yhteiskunnassa näkyvät tuen muodot olivat tärkeitä. Tämä tuli ilmi etenkin pakolaisena saapuneiden puheissa. Tässä yksi esimerkki:

”Toivon, että Suomi ei lakkaa tukemasta Ukrainaa. Me todella tarvitsemme suomalaisten suojelua tällä hetkellä. Tiedän, että monet ukrainalaiset eivät koskaan unohda miten paljon tukea ja apua he ovat saaneet täältä.”

Kiitosta sai Suomen Punaisen Ristin toiminta sekä viranomaiset ja tavalliset kansalaiset: *”Yleensä, jos ihmiset tunnistavat, että olen ukrainalainen, he ovat onnellisia ja huutavat aina ”Slava Ukraini”, niin upeita ihmisiä.”*

Vaikka monet ukrainalaiset ovat olleet Suomessa jo pitkään sodan jatkueksa, on tuen tarve edelleen akuutti. Ukrainalaisten kokemukset voivat vaatia erinäisiä tukimuotoja, esimerkiksi henkisen hyvinvoinnin edistämistä. Yksi haastateltava sanoi tästä monen esiin ottamasta asiasta näin: *”Minulla on psykologinen trauma niiden asioiden takia, joita näimme Venäjän miehityksen aikana. Siitä on edelleen vaikea päästä yli.”*

Monet ukrainalaiset tulivat Suomeen kausitöihin kuten tavallisesti, sodasta huolimatta. He saapuivat tiloille kausitöiden alkamisaikana ja ryhtyivät hommiin. Tämä ryhmä ei käyttänyt työlupa-asioiden hoidon lisäksi muita viranomaispalveluja, vaikka olisivat voineet hakea tilapäistä suojelua.

Tilapäisen suojelun status sallii myös työntöön, eikä se ole työpaikkasidon nainen lupa, kuten kausityölupa. Eli vaikka ukrainalaiselle kausityöntekijälle olisi ollut henkilökohtaisesti edukkaampaa hakea tilapäistä suojelua, monet eivät näin tehneet. Uskomme, että yhtenä syynä tähän, on se, että ukrainalaiset kokivat roolinsa työntekijänä tärkeäksi, eivätkä halunneet ”leimautua” pakolaisiksi, joita pitää jatkuvasti auttaa.

Eräs haastateltava kertoi näin: *”Toivon, että sota menee pian ohi, ja voisimme auttaa suomalaisia työssä, emmekä olisi vain pakolaisia.”*

Tämä toive nousi esiin myös E2 Tutkimuksen tekemässä Ukrainalaiset Suomessa -katsauksessa.

TYÖ LIEVITTÄNYT SOTASTRESSIÄ

Kuten mainittu, sota esti kausityötä tekevien miesten pääsyn Suomeen. Siksi kausitöihin tuli tavallista enemmän naisia. Yksi haastateltava otti asian esiin: *”Minulle työ oli tavallista, paitsi että miehet olivat poissa ja meidän naisten oli raskaampaa huolehtia kaikesta.”*

Tilayrittäjien täytyi myös keskittyä aiempaa enemmän työntekijöiden koulutukseen, koska osalla saapujista ei ollut aiempaa työkokemusta. Vaikuttaa siltä, että tilalle tuli usein ryhmä ukrainalaisia, joista joku tai jotkut olivat aiemmin olleet siellä töissä. Myös muut, ensisijaisesti turvaan hakeutuneet ukrainalaiset pääsivät kuitenkin useasti tilalle töihin.

Joskus kaikki saapujat olivat ensikertalaisia. Tiloille majoittui myös paljon lapsia, pienten lasten vanhempia ja eläkeikäisiä, jotka eivät osallistuneet palkkatöihin.

Työ koettiin joka tapauksessa elintärkeäksi. Ei vain aiemmin mainittujen taloudellisten syiden vuoksi, vaan työ nähtiin myös selviytymiskeinoksi. Työ on auttanut lievittämään Venäjän hyökkäyksen aiheuttamia psykologisia traumoja. Haastateltavamme kuvasi: *”Työskentely tavalliseen tapaan auttaa minua voittamaan sotaan liittyvän stressin.”* Tämä nousi esiin usein haastatteluissamme.

MAATILAYRITTÄJILTÄ MERKITTÄVÄÄ APUA KOTOUTUMISEEN

Tiloille saapui kausityöläisten ja pakolaisten mukana paljon myös lapsia. Haastateltavat kokivat, että lasten koulunkäynti sekä heidän osallistumisensa harrastuksiin ja leikkeihin uusien kavereiden kanssa olivat tärkeä osa Suomeen sopeutumista.

Iso osa kausityöstä sijoittuu kesäaikaan, jolloin koulut eivät ole auki, mutta pihojen leikit ja pelit ajoivat samankaltaista socialisaatiota. Tämän ansiosta lapset oppivat suomen kieltä usein nopeasti.

Eräs haastateltava kertoi: *”Tilanomistajamme järjesti tyttärelleeni paikan kouluun ja hän puhuu jo yksinkertaista suomea. Hänellä on uusia ystäviä.”*

Toinen haastateltava jatkoi: *”Poikani aloitti heti koulun, joten hän on kiireinen opiskelujen ja uusien ystävien kanssa. Luulen, että tämä auttoi häntä paljon.”*

On selvää, että koulun aloittaminen, kaverien saaminen sekä kielen oppiminen ovat avainasemassa kotoutumisessa ja sopeutumisessa. Osa vähän vanhemmista ukrainalaislapsista kävi kuitenkin etäkoulua Ukrainaan, eikä osallistunut suomalaisen koulutukseen.

Haastateltavat kertoivat saaneensa ukrainalaisia ystäviä. Sen sijaan ystävyystyminen suomalaisten kanssa on ollut vaikeampaa. Tämä on yleinen

maahanmuuttajien kokemus Suomessa.⁴ Toisaalta he, joilla on ollut pidempi työhistoria Suomessa, ovat usein luoneet yhteyksiä suomalaisiin. Yksi haastateltava selitti tätä aihetta: *”Olen aina yrittänyt saada suomalaisia ystäviä ymmärtääkseni kulttuuria ja elämäntapaa. Maaseudulla se oli helppoa, mutta olen onnistunut saamaan pari hyvää kaveria jopa kaupungissa.”*

YHTEINEN KIELI NOPEUTTAA SOPEUTUMISTA

Kielen oppimisen tärkeys on toinen, myös tässä haastatteluaineistossa ilmennyt yleinen maahanmuuttajien kokemus. Ukrainalaiset pitivät tärkeinä sekä suomen että englannin oppimista. Ilman yhteistä kieltä on vaikea löytää ystäviä. Yksi haastateltava sanoi näin: *”En osannut lainkaan suomea tai englantia saapuesani, ja se oli todella vaikeaa, mutta kun aloin oppia kieltä, elämä parani.”*

Useat eri toimijat ovat järjestäneet monissa kunnissa kieltenopetusta ukrainalaisille pakolaisille. Tutkimuksessamme kuitenkin ilmeni, ettei se ole onnistunut kaikkialla: *”Harjoittelen englantiani, mutta enemmän suomea tarvitaan ehdottomasti. Alueellani ei ole tällä hetkellä tarjolla minulle suomen kielen kursseja. Sellaiselle olisi hyvä osallistua, jotta kotoutuisi paremmin.”*

Kielitaito on myös työllistymisen kannalta tärkeää. Silti on töitä, jotka eivät oikeastaan vaadi kielitaitoa. Ja jos vaativat, älypuhelimiin asennettavat kielenkääntöohjelmat saattavat antaa riittävän avun. Yksi haastateltava kertoi: *”Toivon, että tuleva suomalainen työnantajani ymmärtäisi, että vaikka en puhu hyvin suomea, olen kuitenkin todella hyvä työntekijä, kuten kaikki ukrainalaiset.”*

NEGATIIVISIIN KOKEMUKSIIN MONIA SYITÄ

Kaikilla edellä mainituilla positiivisilla kokemuksilla on myös kääntöpuoli. Emme voi ajatella, että kaikkien ukrainalaisten kausityöntekijöiden ja pakolaisten kokemukset suomalaisilla maataloilla- tai puutarhoissa olisivat olleet ainoastaan positiivisia.

Kaikki eivät ole kokeneet sopeutuneensa Suomeen. Eivätkä kaikki edes halua kotiutua. He ovat tulleet töihin ja palaavat kauden jälkeen kotiinsa, myös kriisien aikana. Heidän kokemuksiaan on silti tärkeää kuunnella. Niitä pohtimalla voimme oppia ja parantaa olosuhteita.

Kohtaamiset toisten ihmisten kanssa ovat kaikille tärkeitä. Kuten aiemmin mainittiin, tuen osoittaminen on ollut ukrainalaisille pakolaisille tärkeää.

Myös tilayrittäjien kohtaaminen nousi esiin haastatteluaineistossamme yhtenä kriittisenä seikkana. Hetket, jolloin yrittäjät ovat ilmaisseet tukensa tai huolensa, ovat olleet tärkeitä ukrainalaisten hyvinvoinnille.

Aina näin ei kuitenkaan ole ollut. Osa haastateltavistamme ilmaisi tyytymättömyyttä tiloilla saamaansa kohteluun. Yhtenä syynä esitettiin yrittäjien stressiä esimerkiksi sadosta tai pandemianaikaisesta viruksen leviämisvaarasta.

Myös byrokratian on koettu hidastavan sopeutumista tai muuten monimutkaistavan elämää. Yksi haastateltava avasi näitä kahta asiaa näin: ”Nytään en ymmärrä, miksi kaikki olivat lopulta niin töykeitä minulle maatilalla ja miksi jokaisen askeleen täytyy olla niin monimutkainen. En ole juurikaan sopeutunut, elän vain tätä [tilannetta] läpi.”

Vaikka tilan koko ei suoranaisesti ole ollut painotetusti syynä negatiivisille kokemuksille, joissain tapauksissa tilanteet, joissa työnantajalla on ollut ukrainalaisia työnjohtajia, on koettu epämiellyttävinä tai ahdistavina. Yksi sukulaistensa kanssa pakolaisena maahan saapunut kertoi näin:

”Olin iloinen voidessani työskennellä hänelle, mutta sitten kun yhä useampia ihmisiä saapui, ja varsinkin kun tilan työnjohtajat saapuivat, niin kaikki muuttui huonompaan suuntaan. Tilan omistaja muuttui myös. Hän luotti näihin ”työnjohtajiin” ja antoi heidän tehdä kaikenlaista, kuten maksaa alipalkkaa ja tehdä työoloista kauheat. Yhdessä työnjohtajien kanssa tilanomistaja alkoi siirtää ihmisiä paikasta toiseen asuntolassa ja uhkaili heitä.”

Kieltenoppimisongelmat vaikeuttavat maahanmuuttajien työllistymistä ja sopeutumista, kuten aiemmin mainittu. Muita kielitaitoisemmat kausityöntekijät ovat usein auttaneet tilayrittäjiä kääntämisessä ja opastamisessa. Joskus tulkkaus ja opastus ovat rasittaneet kausityöntekijää, varsinkin jos niistä ei ole sovittu lisäpalkkaa tai muuta etua. Tämä ei noussut esiin aineistossamme yleisenä ilmiönä, mutta kuitenkin yhtenä huomioonotettavana tekijänä. Eräs haastateltava kertoi näin:

”Suurin ongelma on mielestäni se, että viljelijä pyytää monia ukrainalaisia [töihin], mutta kukaan heistä ei puhu englantia. Ja jos puhut, kuten minä, he yrittävät käyttää sinua hyväkseen, mutta eivät koskaan korvaa sinulle mitään siitä. Esimerkiksi minä autoin matkalippujen kanssa, tapasin ihmisiä lentokentällä, tulkkasin viljelijöille ja työntekijöille. Usein en voinut kerätä marjoja, koska minun piti auttaa kielenkääntämisessä tai vain puhua, kun viljelijä oli kyllästynyt. Tämän seurauksena, sen sijaan, että minua olisi arvostettu tai tuettu, ansaitsin vähemmän kuin tavallinen työntekijä. Tarkoitan, että viljelijän on palkattava tulkki tai maksettava ylimääräistä työntekijälle, joka auttaa häntä kieliasioissa.”

Lainauksessa mainitut kielestä koituvat hankaluudet ovat varmasti myös edellisen, työjohtamisesta koituvan harmin taustalla. Työnjohtajien yksi tehtävä, varsinaisen työnjohdon ohella, on ollut viestien ja ohjeiden kääntäminen muille kausityöntekijöille. Vaikuttaa siltä, että joissain tapauksissa järjestelmä ei ole aina toiminut odotetusti. Vaikka näissä esimerkeissä juurisyy voi olla samankaltainen, koetut vaikeudet ovat voineet olleet erilaisia.

Kausityöntekijät antoivat myös ohjenuoria mahdollisille työnantajille. Tärkeimpänä he painottivat oikeudenmukaista kohtelua. Tämä on erittäin tärkeää, etenkin kun otamme huomioon heidän traumaattiset kokemuksensa sodan aikana.

ONKO KOTI, MINNE PALATA?

Usea haastateltu oli vielä epävarma tulevaisuudestaan haastatteluja tehtäessä, loppuvuodesta 2022. Venäjän aloittama hyökkäyssota oli muuttanut monen suunnitelmat täysin. Silti joidenkin mielestä sota ei juuri vaikuttanut heidän Suomessa olemisensä keston.

”Tämä on viimeinen viikkoni maatilalla, ja menen takaisin kotiin. Kausi on ohi, tyttäreni ja minä palaamme kotiin.”

Toisaalta jotkut ovat olleet hyvin huolissaan esimerkiksi lastensa tilanteesta, jos palaisivat, kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi: *”...haluan [jäää], koska minulla on tytär ja sodan takia en näe hänelle tulevaisuutta Ukrainassa.”*

Paikkakunta- ja aluekohtaiset erot vaikuttanevat vastaajien arvioihin paluumahdollisuuksistaan. Osa vastaajista on asunut etäällä taisteluista, eivätkä venäläiset ole tuhonneet heidän kotiseutuaan. Toisaalta osalla ei ole enää kotia, johon mennä takaisin: *”Minulla ei ole paikkaa, mihin palata, kotini ja kotikaupunkini on tuhattu. En ole vielä päättänyt, jääkö Suomeen.”*

Aineistosta nousee myös esiin se, että vaikka kriisivuodet ovat olleet raskaita ja koettelevia, suurin osa ukrainalaisista kausityöntekijöistä aikoo jatkossakin tulla Suomeen töihin. Osa pysyvästi, osa kausitöitä jatkaen.

Kuitenkin osa ukrainalaisista tuli Suomeen ”vahingossa”, eivätkä ole välttämättä muodostaneet työsuhteiden lisäksi muita suhteita Suomeen tai suomalaisiin. He eivät ole aikeissa jäädä Suomeen pidemmäksi aikaa, joten he eivät pidä pitkäkestoista kotiutumista tai kielen oppimista oleellisena.

Joidenkin työsuhdetta taas on jatkettu satokauden jälkeen. He ovat jääneet Suomeen tienaamaan voidakseen rakentaa paluunsa jälkeistä elämäänsä Ukrainassa.

Ei siis voida yksiselitteisesti sanoa, mitä maassa olevat tilayrittäjien hoivissa olleet tai olevat kausityöntekijät ja pakolaiset tekevät jatkossa. Iso osa on palannut takaisin Ukrainaan. Osa odottaa seuraavaa kautta palatakseen Suomeen.

5. MAATILAYRITTÄJÄT KRIISIEN HETKILLÄ

5.1 MONENLAISIA TILAYRITTÄJIÄ

Hankkeeseen osallistuneet maatalous- ja puutarhayrittäjät ovat monimuotoinen ryhmä maantieteellisesti, toimialakohtaisesti ja tilakooltaan. Kaikki yrittäjät olivat marja- tai vihannestuottajia. Eläin- tai viljantuottajia ei osallistunut haastatteluihin. Kausityöläisiä tarvitaan ensisijaisesti nimenomaan marja- ja vihannestuotannossa.

Haastattelimme mansikan ja muiden marjojen tuottajia sekä erilaisten kasvien, kuten kaalien tai ruukkuvihannesten, myös yrttien, tuottajia. Pienimmät tilat olivat alle 10 hehtaarin kokoisia, suurimmat reilusti yli 100 hehtaarin tiloja. Mukaan mahtui sekä tavanomaisesti viljeleviä että luomutuotannossa olevia ja avomaalla sekä kasvihuoneissa viljeleviä yrittäjiä.

Kaikilla tiloilla oli joko ollut tai oli edelleen ukrainalaisia kausityöntekijöitä. Joillakin tiloilla oli muutama, toisilla taas jopa sata ukrainalaista työntekijää. Kaikilla tiloilla oli tehty sukupolvenvaihdos, eli haastateltavat olivat perhetilallisia. Joidenkin tilojen toiminnasta tosin vastasi ulkopuolinen, palkattu vastuhenkilö.

Haastatellut yrittäjät edustivat eri ikäryhmiä. Otoksessa oli hiukan enemmän naisia kuin miehiä.

Tilayrittäjien kiire kävi selväksi haastateltavia etsittäessä. Monet eivät ehtineet osallistua, vaan painottivat akuutin kriisin olevan päällä. Näin kävi, vaikka teimme haastattelut vuoden 2022 marraskuun ja vuoden 2023 maaliskuun välisenä aikana yrittäessämme välttää tilojen kiireisimmät ajat.

5.2 TYÖNANTAJAT ARVOSTAVAT UKRAINALAISTEN TYÖMORAALIA

Kausityöntekijöitä on ollut suomalaisilla tiloilla vuosikymmeniä, mutta ennen 1990-lukua he olivat useimmiten suomalaisia. Haastattelemiemme yrittäjien mukaan ulkomaisia kausityöntekijöitä alkoi saapua tiloille 1990-luvulla, ensimmäisenä Virossa.

Tuohon aikaan Viron palkkataso oli paljon alhaisempi kuin Suomessa. Myös elintaso oli sangen erilainen kuin Suomessa. Pikkuhiljaa, oletettavasti elintason noustessa Virossa, kausityöntekijöitä alkoi saapua Venäjältä. Samaan aikaan virolaiset siirtyivät rakennusalan työpaikkoihin Suomessa ja jättivät enenevässä määrin maatalouden kausityöpaikat. Kaikille haastateltaville tilayrittäjälle oli saapunut ukrainalaisia kausityöntekijöitä 2010-luvun taitteeseen mennessä. Eräs tilayrittäjä avasi historiaansa kausityöllistäjänä näin:

”Joo että varmasti elintason nousu Virossa on tehnyt sen, että sieltä ei työvoimaa juurikaan, niin kun, että se oli silloin 90-luvun alussa ja lähellä oli ja siis ymmärrettiin toisiamme, niin se oli helppo. Sitten Venäjä on totta kai tuossa naapurina vieressä niin sieltä sitten sai työvoimaa 90-luvulla. Ja sitten rupesi tulemaan myös niin ukrainalaisia siellä mukana ja siellä varmasti kaikki huomasi heidän moraalin ja työmotivaation eron venäläisiin. Kyllä niin kun heitä ruvettiin palkkaamaan enemmän koska se oli koettu paljon parempana työntekijäporukkana. Totta kai venäläisiä vieläkin palkataan tiloille, että ei se sillä tavalla ole siitä kiinni, mutta yli puolet on ukrainalaisia koko Suomen kausityöntekijöistä.”

Lainauksessa mainittu ukrainalaisten korkea työmotivaatio nousi useasti esiin sekä tilayrittäjien että ukrainalaisten puheissa.

Koska suomalainen maatalous on hyvin riippuvainen ulkomaalaisesta ja etenkin ukrainalaisesta kausityövoimasta, kriisit ovat tuoneet tilayrittäjille paljon päänvaivaa. Kriisit ovat tehneet ukrainalaisten saapumisen aiempaa vaikeammaksi ja epävarmemmaksi.

Seuraavissa luvuissa paneudutaan tähän tarkemmin.

5.3 PANDEMIAN HAASTEET YRITTÄJILLE

Edellisessä osiossa avattiin ukrainalaisten kokemuksia pandemian ajalta. Tässä osiossa keskitytään suomalaisten tilayrittäjien vastavan ajan kokemuksiin. Kun koronaviruspandemia julistettiin, tuli selväksi, että rajojen ylittäminen vaikeutuu, eivätkä maa- ja puutarhatiloille aikoneet ukrainalaiset välttämättä pääsisi maahan.

MISTÄ TYÖVOIMAA?

Osa tilayrittäjistä oli jo aloittanut kausityölupien hakuprosessin. Moni oli kuitenkin aivan prosessin alussa. Jotkut eivät olleet sitä edes aloittaneet.

Tilallisilla, joilla prosessi oli jo käynnissä, oli hieman paremmat asemat seuraavaa kautta varten, sillä ei ollut varmaa myönnetäänkö uusia lupia ja pääsevätkö työntekijät rajojen yli. Oli myös epävarmaa, miten seuraavan kauden satojen käy, jos kausityövoimaa ei saada.

Tilat, joilla luvat jo oli, saivat joissakin tapauksissa työntekijänsä maahan ennen rajojen sulkeutumista. Näin kertoi yksi yrittäjä:

”Eli me saatiin se kriittinen porukka sisään ennen kun rajat sulkeutui joo ja siinä meni kuukausi kun sitä tappelua mentiin ennen kuin ruvettiin saamaan seuraavia. Eli ne tilat, jotka ei ollut saanut sitä väkeä sisään siinä vaiheessa, oli todella pulassa.”

Lupaprosessia aloittamattomat valittivat työntekijöiden heikkoa saatavuutta. Tiloille pestatut suomalaiset työntekijät eivät aina saavuttaneet samaa tasoa, mihin ukrainalaisten oli totuttu kykenevän. Työn laadussa oli siis eroa. Joillakin tiloilla ensimmäinen pandemiavuosi 2020 oli haastateltujen mukaan taloudellisesti heikompi kuin edellinen vuosi 2019.

Tilayrittäjät myös muistelivat, kuinka perehdyttämiseen piti varata enemmän aikaa kuin normaalisti, koska aiempaa suurempi osa työntekijöissä oli uusia. Myös työntekijöiden vaihtuvuutta oli enemmän.

PÄÄTTÄJIEN HEIKKO TIETÄMYS

Yrittäjien pandemia-aikana tekemä, päättäjiin kohdistunut vaikuttaminen, lobbaus, nousee aineistosta merkittävästi esiin. Kun rajat olivat menossa kiinni ja kun alkoi näyttää siltä, etteivät tilat saisi tarvitsemaansa työvoimaa, oli yrittäjien ja heidän sidosryhmiensä pakko yrittää vaikuttaa poliittisiin päättäjiin työntekijöiden saamiseksi maahan poikkeusluvilla. Yksi haastateltava avasi tilannetta:

”Ensimmäinen vuosi kaikista kriittisin, jolloin rajat suljettiin, joka tarkoitti silloin, että meiltä oltaisiin evätty meidän työntekijöiden pääsy kokonaan. Että siihen jouduttiin tekemään iso vaikutustyö, jotta saatiin meidän valtion päättäjät ymmärtämään, mitä heidän päätöksensä tarkoittaa käytännössä.”

Tilayrittäjät kokivat, etteivät päättäjät ymmärtäneet maataloustöiden tärkeyttä tai niiden edellyttämää osaamista ja ammattitaitoa. Päättäjillä ei ollut liioin ymmärrystä, miksi ukrainalaista kausityövoimaa tarvittiin.

Vaikuttamistyö kuitenkin toimi ja poikkeuslupia lopulta myönnettiin. Osa ukrainalaisista pääsi Suomeen töihin. Kaikille tiloille ei toivottua määrää kausityöntekijöitä silti saatu.

Osa yrittäjistä epäili, että pelkkiin lentoihin siirtymisen aiheuttama matkustuskustannusten nousu sai monen ukrainalaisen jäämään kotimaahansa. Karanteenimääräykset ja sittemmin myös rokotetodistukset saattoivat nekin karsia intoa lähteä työntekoon toiseen maahan.

TARTUNTAVAARA HUOLESTUTTI

Kun Maailman terveysjärjestö WHO julisti koronaviruksen pandemiaksi maaliskuussa 2020, monen suomalaisen tilayrittäjän kausityövoimarekrytointiprosessi ja lupien haku oli kesken. Samaan aikaan osa tiloista oli jo aloittamassa satokautta. Niille oli joko saapunut tai saapumassa kausityöläisiä,

Kaikissa tapauksissa tilanteet muuttuivat. Suomalaisessa mediassa käytiin kiihtynyttä keskustelua rajoitusten ja rajojen sulkemisten mahdollisista vaikutuksista kausityövoimaa käyttävien tilojen kohtaloon, Suomen omavaraisuuteen ja huoltovarmuuteen. Pelättiin ruokaturvan vaarantuvan, elleivät kausityöntekijät pääsisi maahan.

Haastatteluaineistostamme käy ilmi, kuinka huoli ja stressi tulevan satokauden tapahtumista, yrityksen tulevaisuudesta ja viruksen aiheuttamista terveysongelmista olivat tilayrittäjien mielissä keväällä 2020. Vuoden 2020 kevät ja kesä olivat monin tavoin jopa pelottavaa aikaa. Yksi haastateltavamme kertoi:

”..ja lähinnä just siitä, että jos kävisi huonoin mahollinen, eli leviäis korona silloin kun se oli ekaa kesää tavallaan elettiin tätä koronaa. Silloin se pelotti se ite tauti. Ja se, että miten käy niinku meidän työntekijöille ja miten itelle käy. Ja kyseessä on kuitenkin meidän semmonen päätulonlähde niin sitten sen vaarantuminen tottakai [oli stressaavaa].”

Tuottajat kantoivat huolta myös maatalouden ja puutarha-alan maineesta. Aineistostamme näkyy, kuinka yrittäjät varoivat, ettei tauti pääsisi leviämään heidän tiloillaan ja aiheuttamaan negatiivista huomiota. Yrittäjät kokivat myös, että pandemian aikana kausityöläisiin suhtauduttiin varautuneemmin kuin tavallisesti. Suomalaiset pelkäsivät ulkomaalaisten tuovan ja levittävän virusta.

Koronapandemian aikaiset toimenpiteet tiloilla olivat samoja kuin muuallakin yhteiskunnassa, kuten edellinen luku osoittaa. Kaikki hygieniatarvikkeet, kuten maskit, hanskat, desinfiointiaineet, tulivat yrittäjiltä. Niistä syntyi paljon kuluja varsinkin tiloilla, joilla oli paljon kausityöntekijöitä. Arvioitaessa pandemian vaikutuksia on otettava huomioon myös sairauksien aiheuttamat kulut. Näin yksi haastateltavamme:

”Että tuotti siinä työtä ja sitten kyllähän se niin kun tuonne europuolelle kanssa, talouspuolelle heijastuu, että oli enemmän lisäkustannuksia, sitten

niin sairauspoissaoloista, mutta myöskin niin kun tämmöisestä varautumisesta, että hommataan jotain, vaikka hygieniavälineitä tai useampia autoja, että ihmiset ei niin kun ole liian paljon samassa tilassa, että on vaikka jotkut tiimit eriytetään pienempiin tiimeihin jotka kulkee niin kun pienemmissä yksiköissä tavallaan. Tai saatettiin vuokrata lisää tilaa, asuntoja, että sitten niin kun varmistutaan siitä, että ainakin joku on terveenä, että tällaisia niinku lisäkustannuksia.”

Yrittäjät olivat kuitenkin tyytyväisiä siihen, kuinka työyhteisöt ottivat pandemia-aikaiset rajoitukset ja säännöt tosissaan. Ihmiset sitoutuivat noudattamaan hygieniasääntöjä ja suostuivat esimerkiksi pitämään maskia käydessään kaupoilla. Joillakin tiloilla muodostettiin varahenkilöjärjestelmä, jolla varmistettiin, että koronaan sairastuneen tilalle saatiin pian korvaava työntekijä.

KOMPONENTTIPULASTA YHTEISÖLLISYYTEEN

Koronapandemia aiheutti yleisesti maailmanlaajuista komponenttipulaa. Tämä vaikutti haastateltavien mukaan tilanpitoon sekä konkreettisesti että henkisesti. Rikkoutuneen koneen tai laitteen korjaamiseen tarvittavia osia oli vaikea saada. Eikä uusi kone ollut aina ostettavissa.

Komponenttipula vaikutti siis myös henkisesti. Tilayrittäjiin hiipi pelko elinkeinonharjoittamiselle välttämättömien laitteiden vioittumisesta. Eräs haastateltava kuvasi pandemianaikaista piinaa: ”...ihan vaan se epävarmuus just jos jotakin laitteita särkyä tai koneita, niin niitä ei saa korjattua. Se vaikuttaa itse käytännön viljelyyn ja sitten aiheuttaa totta kai sitä stressiä näille viljelijöille.”

Haastateltavat kertoivat myös komponenttipulan aiheuttamasta kierrättämisestä ja paikallisten tai omien konepajojen käyttämisestä osien tekemiseen. Yksi esimerkki summaa tilanteen hyvin:

”Meillä meni semmoinen isompi silppurinosi rikki ja mikä on saksalainen kone, että siinä olisi ollut kolmen kuukauden toimitusaika ja mehän tarvittiin se heti samana päivänä. Niin sitten lopulta me tehtiin niin, että me tehtiin se itse paikalliselle konepajalla työstettiin uudestaan ja saatiin korjattua saman päivän aikana, että saatiin illalla vielä toimitettua tavarat asiakkaalle.”

Haastatteluaineiston perusteella ja komponenttipulan esiin tuomana, voidaan sanoa, että tietynlainen yhteisöllisyys nousi pandemian aikana esiin, vaikka ihmiset yleisesti olivat vähemmän suorasti tekemisissä toistensa kanssa. Tuntuu, että kaikki olivat enemmän samassa veneessä kuin ennen pandemiaa, ehkä pakon sanelemana. ”Kyllä tässä pitää enemmän yhteen hiileen koko ajan puhalttaa.”

Edelleen jatkuva komponenttipula vaikutti konkreettisesti myös tämän tutkimuksen haastatteluihin. Haastatteluja siirtyi tai peruuntui koneiden hajoamisen, niiden korjaamisen ja osien etsimisen takia. Tilanne oli niin sanotusti päällä.

Komponenttien lisäksi myös erilaisten tuotantopanosten ja pakkausmateriaalien, kuten tarrojen, laatikoiden, ja lannoitteiden saatavuus heikkeni. Niiden hinnat ovat haastatteluaineiston mukaan nousseet pandemian alusta lähtien.

Myös uusien laitteiden, koneiden ja ajoneuvojen tilausajat ovat pitkittyneet huomattavasti. Samalla käytettyjen tuotteiden hinnat ovat nousseet kysynnän kasvaessa ja saatavuuden heiketessä.

PANDEMIA HEIKENSI JAKSAMISTA, MUTTA OPETTI VARAUTUTUMISTA

Kausityöntekijöitä työllistävät tilat ovat yleensä suhteellisen kaukana suurista asutuskeskuksista. Tiloilla onkin ollut jonkin verran helpompi noudattaa koronarajoitusten mukaisia eristäytymismääräyksiä kuin kaupungeissa.

Moni yrittäjä mainitsi, etteivät maaseudulla asuvat ihmiset ole normaalioloisakaan päivittäisessä elämässään ihan lähellä toisiaan. Eristäytymismääräykset eivät siten tuoneet suurta muutosta maaseudulle.

Kävi myös ilmi, että jotkin yrittäjät huomasivat vasta myöhemmin, sääntöjen ja ohjeistusten höllennyttyä, että heidän jaksamisensa oli heikentynyt pandemian aikana. Sitä selitettiin harrastusten ja muun sosiaalisen kanssakäymisen vähenemisellä. Monella oli koko perhe jatkuvasti kotona, mikä sekin saattoi lisätä yrittäjien rasittuneisuutta.

Vaikka pandemia aiheutti tiloille päänvaivaa, stressiä ja työmäärän lisääntymistä, moni koki poikkeusajan olleen silti harjoittelua mahdollisia tulevia kriisejä varten. Yksi haastateltavamme tiivisti näin:

”...ainakin omalla tilalla niin se korona oli semmoista harjoittelua johonkin tämmöiseen poikkeusoloon ja sitten ehkä tuli mietittyä tämmöisiä enemmän. Toki onhan meillä laatujärjestelmä minkä kautta sitten myöskin ollaan pohdittu eri aihealueita, että ollaanko varauduttu ja ollaanko otettu huomioon asioita.”

Laatujärjestelmissä ja ennakointisuunnitelmissa, joita monilla tiloilla on esimerkiksi yhtiöittämissä yhteydessä tehty, ei ollut varauduttu pandemiaan tai sotaan Euroopassa. Vaikka ennakointia on ajateltu ja eri näkökulmia pohdittu, tuli pandemia silti yllätyksenä. Kuten myös kaikille muille aloille.

5.4 MAATILAYRITTÄJIEN KOKEMUKSIA UKRAINAN SODAN AIKANA

”No on sanotaan että tämä Ukraina [sota] on ollut henkisesti paljon raskaampaa, meille kaikille yrittäjille täällä, että kun on niin paljon, niin paljon niitä kontakteja Ukrainaan ja sitten se on tuota hankalaa, kun meillä on muutama venäläinenkin työntekijä, niin sitten yrittää pitää se tasapaino siinä, että sanotaan, että koronan kanssa tosi paljon helpommin, että siinähan vaan pystyttiin vaan eristäytymään tänne ja olemaan täällä ja tekemään pelisäännöt sen mukaan, mutta sitten tämä Ukrainan sota on paljon pahempi.”

Jos koronan aiheuttamat ongelmat olivat harjoittelua ja turhautumista erilaisiin rajoituksiin, kuten maskin pitämiseen, Venäjän aloittama hyökkäyssota Ukrainassa oli se mihin harjoittelua tarvittiin.

Kuten mainittu, suomalaiset puutarha- ja maatalousyrittäjät ovat riippuvaisia ukrainalaisesta kausityövoimasta. Kun koronapandemian aikana maahantuloa rajoitettiin ja rajat olivat välillä kokonaan kiinni, tällä kertaa työvoiman saantia rajoitti sotatila. Suurin osa Suomessa kausityötä aiemmin tehneistä miehistä ei päässyt lähtemään Ukrainasta. Sen sijaan tiloille saapui kausityöläisten lisäksi pakolaisia.

Venäjälle asetettu kauppasaarto nosti lannoitteiden hintoja. Inflaatio ja pakotteet nostivat myös muiden tuotantopanosten, materiaalien ja tarvikkeiden hintoja. Lisäksi alkava energiakriisi eskaloitui syystalvella 2022, jolloin sähkön hinta moninkertaistui.

Seuraavissa luvuissa käydään läpi tilayrittäjien kokemuksia sodan aikana.

MAATILAYRITTÄJIEN NOPEA REAGOINTI

Ukrainan tilanteen alkaessa kiristyä alkuvuonna 2022, moni tilayrittäjä aavisti kausityövoiman saatavuuden taas vaikeutuvan. Yrittäjät alkoivat tehdä kausilupahakemuksia tavallista aikaisemmin. Muistissa oli vielä pandemian aikaiset rajojen sulkemiset. Yksi yrittäjä mainitsi näin:

”Tilanne näytti huolestuttavalta, niin mä tein alkuvuodesta, tiedätkö kaikki sen lupaprosessin niiden miesten kanssa valmiiksi, kun mä ajattelin, että se saattaa mennä vaikeaksi ja ajattelin sitten siinä vaiheessa, kun tietysti vielä ei ollut ihan konkreettisesti sodasta tietoa, muuta kuin pelkoa, että jos olisi asiat valmiina ja muuta, että he pääsisivät sieltä tulemaan, mutta se siitä. Vaikka he itse sitä ajatteli, että ne tulee, mutta kyllä minä, kun sota alkoi, niin tiesin sisimmässäni, ettei sieltä miehiä tule.”

Monet tilayrittäjät olivat yhteydessä aiempiin kausityöntekijöihinsä. He kyselivät Ukrainan tilanteesta ja pyysivät joissain tapauksissa heitä poistumaan maasta, koska he olivat huolissaan sekä tilansa toiminnalle tärkeän työvoiman saannista että etenkin kausityöntekijöidensä sekä heidän perheidensä hyvinvoinnista.

Kun Venäjä lopulta hyökkäsi, hyvin nopeasti ymmärrettiin, että oli kausityöluhia valmiina tai ei, miehet eivät maasta pääsisi lähtemään. Tilayrittäjille tämä tarkoitti sitä, että käytännössä puolet, joissakin tapauksissa enemmän, heidän työvoimastaan ei pääsisi paikalle. Yksi yrittäjä tiivistä asian näin: ”Kun miehet ei päässeet, niin puolet työvoimasta hävisi kuin tuhka tuuleen.”

Kuten pandemian aikana, myös sodan aikana piti työntekijöiden perheydyttämiseen paneutua täsmällisemmin kuin normaalioloissa. Lisäksi huoli Ukrainaan jääneistä hallitsi sekä yrittäjien että maahan tulleiden kausityöläisten ja pakolaisten ajatuksia. Pelko ja huoli oli suurta.

Haastatteluaineistostamme käy ilmi, että monien tilayrittäjien ja ukrainalaisten kausityöläisten suhteet ovat vuosien saatossa syventyneet enemmän toverillisiksi kuin pelkiksi työnantaja -työntekijä -suhteiksi, jopa ystävydeksi. Yhteyksiä on pidetty myös työasioihin liittymättömissä yhteyksissä. On lähetetty kutsuja perhejuhliin, puolin ja toisin. Tällä kertaa yhteydenpito liittyi turvallisuuteen, kuten tästä esimerkistä ilmenee:

”Me yhteisesti tavallaan kirjoitettiin heille, että jos he kokevat, että he tarvitsee turvaa, niin nää meidän, meillä pitkäaikaisesti olleet työntekijät voivat tulla Suomeen ja ottaa lapsensa mukaan ja että me järjestetään heille asuminen ja että työtä on sitten, kun työtä on.”

Tilanteet etenivät nopeasti sodan sytyttyä. Etenkin naispuoliset kausityöntekijät ja heidän lapsensa lähtivät välittömästi liikkeelle ja matkustivat Suomeen. Useimmiten Puolan kautta. Osalla heistä oli kausityöluvut, osalla ei. Yksi yrittäjä ilmaisi asian näin:

”Meilläkin on ollut usein siinä näistä kausityöntekijöistä miehistä niin, että ne on soittanut minulle, että he on saanut nyt perheensä rajalle, vaimon ja lapset, joita minä en ole ikinä nähnyt, että voitko huolehtia heistä. Hän nyt tähän luottaa sinuun, että sinä huolehdit heistä. Sitten seuraavana päivänä ilmestynyt tänne juna-asemalle ihan tuntematon perhe.”

Tilayrittäjät vastaanottivat ja majoittivat sodan alettua enemmän ihmisiä kuin pandemian aikana. Kuten mainittu, myös demografiamuutokset olivat ilmeisiä, kun työikäisten lisäksi myös lapsia ja eläkeikäisiä saapui maahan.

On huomionarvoista, että suomalaisten puutarha- ja maatalousyrittäjien luona majoittui Ukrainan pakolaisia jo ennen kuin vastaanottokeskukset olivat valmiina. Siis ennen kuin Suomen virallinen järjestelmä pystyi vastaanottamaan väenpaljoutta.

Eräs yrittäjä kertoi näin: ”Meille tuli silloin jo maaliskuun, silloin maaliskuun aikana tuli muistaakseni 11 aikuista ja yhdeksän lasta ja tietysti heitä sitten tuli noin normaalisti sitten kesäkaudellakin töihin tähän.”

Eli edellä mainitulle tilalle tuli ensin pakolaisia ilman työlupia. Satokauden alettua tuli vielä kausiluvalla työntekijöitä. Joissakin tapauksissa nämä pakolaisina saapuneet saivat sittemmin töitä samalta tilalta.

Venäjän hyökkäyksen jälkeen Ukrainasta paenneille ukrainalaisille on myönnetty Euroopan Unionin direktiivin (2001/55/EC) mukainen tilapäisen suojelun asema. Tätä asemaa EU ei ole koskaan aiemmin myöntänyt. Tämä tarkoitti sitä, että monet pakolaisina maahan saapuneet ja tiloille majoittuneet saivat tilapäisen suojelun statuksen ja mahdollisuuden aloittaa työt ilman muita lupia.

Monet tilalliset pystyivät tarjoamaan töitä. Tilapäisen suojelun statuksen saaneet kokivat sen tuovan helpotusta traumaattiseen tilanteeseensa. Jotkin yrittäjät mainitsivat järjestelyn huonona puolena sen, että tilapäisen suojelun statuksella työskentelevät työntekijät saattoivat lähteä myös muille työnantajille töihin, jos kokivat sen itselleen paremmaksi vaihtoehdoksi.

Osa työnantajista taas ymmärsi tilanteen ja hyväksyi, että niin voi työmarkkinoilla käydä. Tämä on hyvin tärkeä huomioida, sillä työnantajan maine vaikuttaa työntekijöiden halukkuuteen työskennellä tietyn työnantajan maatilalla.

Osaamisen ja työkokemuksen merkitys korostuu aineistossamme. Minkä tahansa toimialan työnantajalle syntyy ongelmia, jos suuri osa kokeneista työntekijöistä yhtäkkiä vaihtuu alan kokemusta vailla oleviin työntekijöihin. Näin on käynyt puutarha-alan ja maatalouden työnantajille näiden kriisien aikana. Vaikka työ on usein manuaalista ja sen pystyy suhteellisen nopeasti oppimaan, on työtahti kuitenkin kokeneilla tekijöillä aivan eri luokkaa kuin uusilla. Yksi haastateltavamme kertoi näin:

”Ja se sitten vaikutti myös siihen, että tämä osaava työvoima, kun meilläkin on käynyt sillein useita vuosia samat henkilöt, niin heillä on, he tietää mitä he tulevat tekemään ja [heillä] on jo se ammattitaito poimintaan ja vaikka mihinkä, vaikka vois kuvitella, et se on niin helppoa, että ei siihen nyt kovin kummoisia taitoja tarvita, mutta kyllä sen eron huomasi, että semmoset, ketkä ei olleet aiemmin poimineet ja joutuvat aloittamaan kaiken alusta, niin se näky meidän työsaavutuksissa plus sitten myös [tuotteen]

laadussa. Et tämmönen kokenut ja tämmönen osaava työntekijä. Kyllä tuli taas muistutus siitä, kuinka tärkeitä he ovat.”

Haastatteluissa tuli myös esiin, kuinka päättäjät ja työvoimahallinnon virkakunta kehottivat tilayrittäjiä palkkaamaan suomalaisia tekijöitä. Osa palkkasikin, mutta kokemukset eivät olleet erityisen positiivisia. Aineistomme mukaan tämä johtui aiemmin mainitusta oppimiskäyrästä, mutta myös motivaation puutteesta ja fyysisen työn karttamisesta. Emme tässä tutkimuksessa ole kuitenkaan haastatelleet suomalaisia kausityöntekijöitä, joten emme voi tehdä päätelmiä heidän kokemuksistaan.

JÄNNITTEITÄ UKRAINALAISTEN JA VENÄLÄISTEN VÄLILLÄ

Ukrainaan jääneiden miesten puuttuminen ei ollut ainoa merkittävä muutos vuoden 2022 kausityövoimassa. Monilla tiloilla oli aiemmin ollut myös venäläisiä työntekijöitä ukrainalaisten lisäksi. Oli tiloja, joiden kausityövoimasta jopa puolet oli tullut Venäjältä.

Venäjän hyökkäyksen jälkeen näiden kahden väestöryhmän väliset jännitteet kasvoivat niin suuriksi, että yrittäjät kokivat, etteivät voineet ottaa venäläisiä työntekijöitä samaan pihaan ukrainalaisten kanssa. Ukrainalaiset olivat jopa sanoneet joillekin yrittäjille lähtevänsä pois, mikäli he palkkaisivat venäläisiä. Yksi yrittäjä kertoi tilanteesta näin:

”...me tehtiin se päätös, että me ei voida samaan pihaan ottaa sitten [ukrainalaisia ja venäläisiä], että se olisi ollut hankalaa. Minä luulen et se olisi ollut hankalaa molemmille osapuolille. Ja sitten tosiaan vielä niin, että meiltähän käytännössähän meille oli tulossa ... ensin Venäjältä jäi 30 pois. Sitten niitä Ukrainan miehiä, että ne jäi, paljonkohan niitäkin oli toistakymmentä meille tulossa, ne jäi pois niin käytännössä meillä oli jossain vaiheessa tilanne sitten, että meille tuli enää 30 prosenttia siitä ketä me oltiin jo kutsuttu, niin tulossa ja sitten sitä piti ruveta paikkaamaan. Me saatiin sieltä Bulgariasta saatiin sitten ihan hyvä porukka, että ei siinä mitään, mutta että oli siinäkin tiettyä pelkoa, että siinä vaiheessa, kun satokausi alkaa niin, että me oltiin kutsuttu 70 ihmistä. Meillä oli 50 ihmistä, niin sitten pelättiin, että jos tulee samanlainen hellekesä, kun edellinen, niin no kyllähän tänä vuonnakin oli, mutta kyllä me nyt ihmeekseen sitten pärjättiin, mutta oli siinä niin kun aihe [sota] siis vaikutti, suuresti vaikutti [tilan toimintaan].”

Tässä esimerkissä yhdistyy kausityöntekijöiden tärkeys, ukrainalaisten miesten poisjäänti, venäläisten työntekijöiden poisjäänti sekä vaihtoehtoiset kanavat työntekijöiden hankkimiseksi. Esimerkistä käy kuitenkin ilmi myös

yrittäjien resilienssi ja pärjääminen kriisien hetkillä. Pärjäämisestä lisää myöhemmissä luvuissa.

MAATILAYRITTÄJÄT RAHOITTANEET PAKOLAISTEN KUSTANNUKSIA

Tilayrittäjät tarjosivat Ukrainasta pakeneville kausityöntekijöille ja pakolaisille majoitusta, jotta he pääsisivät turvaan Venäjän hyökkäyksen alta. Moni ukrainalainen pyysi myös itse apua jo ennen kuin sitä tarjottiin. Tästä seurasi, että keväällä 2020 moni ukrainalainen saapui Suomeen ja suomalaisille tiloille majoitukseen jo ennen satokauden alkua.

Aineistostamme ilmenee, kuinka yrittäjät majoittivat ukrainalaisia erilaisiin asuntoihin, kuten tiloilla oleviin asuntoloihin ja mökkeihin, joihin on kausityöläisiä majoitettu muutenkin. Asuntoja vuokrattiin myös kunnilta ja vapailta markkinoilta. Joissakin tapauksissa tilalliset majoittivat ukrainalaisia myös omiin taloihinsa.

Maa- tai puutarhatilojen yhteydessä olevissa asunnoissa on tavanomaisesti ollut valmiina ainakin osa tarvittavista asumistarpeista, kuten sängyt ja jääkaapit. Tilayrittäjät joutuivat kuitenkin ostamaan vuokra-asumusten kalusteet maahan saapuville ukrainalaisille, vaikka heillä ei ollut tietoa, miten asiat tulisi hoitaa ja kenen vastuulla hankinnat olivat. Yksi haastateltava kuvasi näin:

”Ja tosiaan sitten vapailta markkinoilta vuokrattiin kaksi asuntoa, kaksiota. Ja saatiin siihen sitten ... lyötiin siihen kaikki kalusteet, patjat Maskun tarjouksesta sitten kaikki ja lyötiin siihen ja saatiin kämpät sitten tosi nopeesti valmiiksi. Että olihan siinä töitä tosi paljon. Paikallinen Punainen Risti siinä oli sitten vähän messissä ja kyläpaikallisyhdistys. Se oli aika lailla sitä alkua, että ei ollut mitään semmosia vastaanottokeskuksia tai mitään muutakaan viritelty. Että ei ollut oikeestaan muuta, kuin epätietoisuutta.”

Esimerkissä tuodaan esiin myös muiden toimijoiden ja kyläyhteisön rooli. Monissa tapauksissa eri paikallisjärjestöt, kuten tässä mainitut Punainen Ristin osastot ja esimerkiksi Lions-klubit, osallistuivat monilla paikkakunnilla ukrainalaisten majoittamisen järjestämiseen.

Näyttää siltä, että auttamisen halu oli suurta joka puolella Suomea. Moni haastateltu kertoi, kuinka ukrainalaisille hankittiin keräyksin vaatteita, harastevalineita, kodintarvikkeita ja muita hyödykkeitä. Myös Suomessa jo olleet ukrainalaiset osallistuivat majoitukseen liittyvien keräysten järjestämiseen ja rahankeruutempauksiin.

Aineistomme perusteella byrokratian määrä tuntui monista tilayrittäjistä rasittavalta. Yrittäjät tai heidän perheenjäsenensä joutuivat kuljettamaan

ukrainalaisia useiden viranomaisten luo hankkiakseen maahantulijoille heidän Suomessa olonsa edellyttämät todistukset.

Tilayrittäjiltä kului ukrainalaisten asioiden hoitamiseen aikaa ja polttoainekustannusten takia myös rahaa. Maaseudullahan etäisyydet virastoihin tai lähimpään vastaanottokeskukseen ovat usein pitkiä. Järjestelmän kankeus aiheutti vaivaa, mutta yrittäjiltä liikenä myös ymmärrystä, koska tilanne oli kaikille uusi ja maahan tulevien määrä suuri.

Joskus tilayrittäjät perivät kausityöntekijöiltä vuokraa asumiskuluista johtuvien kulujen kattamiseksi. Yksi haastateltavamme kertoi näin:

”Meillä on semmoinen niin kun henkilöille, jotka on meillä töissä, niin meillä on semmoinen kuuden euron päivävuokra. Ja sitten nämä, jotka ei ole ollut sitten työssä niin he ei ole maksaneet siitä. Meille siitä tulee vähän enemmän kustannuksia kuin aikaisempina vuosina, mutta se on nyt niin kuin ehkä meidän panos sitten rahallisesti sitten tähän Ukrainan tukemiseen, että nämä ihmiset jollain tavalla täällä pärjää. Mutta siis ei mitään häiriöitä mistään majoitusasioista tai muista, että me kuitenkin suurin osa ihmisistä tunnettiin entuudestaan, että ei ole kysymys niin kun ihan uppo-oudoista henkilöistä.”

Tällä tilalla, kuten monilla muillakin tiloilla on kausityöntekijöiden asumiskuluja tavallisesti katettu osittain heidän palkastaan. Kun tiloille tuli nyt myös pakolaisia, ei kuluja voitu kattaa samalla tavoin.

Koska tilanne oli kaikille uusi ja epätietoisuus runsasta, nousi välillä myös negatiiviset tunteet pintaan. Tilayrittäjät ovat kokeneet tullessaan joissakin tilanteissa väärinkohdeksi, koska eivät ole saaneet ukrainalaisten majoittamisesta mitään korvausta valtiolta tai kunnalta. He tuntevat tehneensä osittain vastaanottokeskuksille kuuluvaa majoitusta, saamatta korvausta pakolaisille vuokraamistaan ja sisustamistaan asuintiloista.

Turhautuminen kumpuaa ainakin osittain siitä, että kuntamallia otettiin käyttöön keväällä 2022. Kuntamallin mukaan kunta voi järjestää majoitusta tilapäistä suojelua saaville henkilöille ja saada siitä korvauksen valtiolta. Sen mukaan yksityiset tahot eivät voi saada korvausta suoraan. Osa yrittäjistä nosti esiin sen, että he ovat majoittaneet kunnan alueella tai jopa kunnalta vuokrautuissa asunnoissa pakolaisia, ilman korvauksia. Ukrainalaisten majoittamiseen liittyvät, yrittäjien epäoikeudenmukaisiksi kokemat puutteet nostivat joissain tapauksissa tunteita, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

”Siltä [kunnan päättäjä] tuli kauhea paniikki, että ei kai tämä mitään kunnalle maksa ja otettiin siinä sitten sillain vähän yhteen. Minä sanoin sitten hänelle, että ... hän lopetti minulle vastaamasta sen ekan kerran jälkeen,

sitten hän itse soitti perään, kun sitten tuli noita lehtijuttuja ja kaikkia muita. Minä sanoin, että minä olen hoitanut nämä asiat täällä jo, että sanoin hänelle, että hoitaa ne kunnanviraston hommat, niin minä hoidan sivukylillä nämä meidän jutut. En minä tarvitse sinun palveluksia.”

Toisaalta jotkut saivat yhteistyön kunnan kanssa toimimaan mainiosti:

”Ja nämä vuokrat myös sitten vastaanottokeskuksen ja Migrin kautta maksuun ja itse asiassa meidän yrityksen kautta, niin se menee helpoiten. Niin meidän yritys maksaa kaikkien vuokralaskut ja sitten me laskutetaan kuntaa ja kunta laskuttaa Migriä.”

Ei siis voi kategorisesti sanoa, että yhteistyö kuntien kanssa oli huono tai hyvä. Tilanteet vaihtelivat kunnasta ja alueesta toiseen. Aineistostamme käy ilmi, että asioiden hoito on saattanut olla tasaisempaa ja ehkä helpompaa kunnissa, joissa on ollut hyvät välit eri toimijoiden ja päättäjien kesken jo ennen ukrainalaispakolaisten saapumista.

Kuntamallin alkaessa toimia osa tiloille majoittuneista ukrainalaisista muutti vastaanottokeskuksiin, Suomen vastaanottojärjestelmän asiakkaiksi. Tämä nousi esiin varsinkin satokauden jälkeen, kun työt tiloilla vähenivät. Aihe on edelleen tärkeä ja Siirtolaisuusinstituutin keväällä 2023 julkaiseman Tilapäistä suojelua saavien ukrainalaisten asettautuminen Etelä-Pohjanmaalle -raportin mukaan yksi lähitulevaisuuden uhista on kuntiin siirtymisen tuoma paine asuntojen hankintaan.⁶

Vuoden 2022 satokauden jälkeen osa pakolaisista ja kausityöntekijöistä palasi Ukrainaan. Etenkin tavallisella kausityöluvalla tulleet kokivat usein, että olivat tulleet töihin ja palasivat siksi töiden päätyttyä kotiin. Palatakseen taas seuraavana vuonna, kuin tavanomaisina vuosina.

Osa on jäänyt Suomeen. Jos ei ole ollut kotia, mihin palata tai on ollut muita paluun esteitä, ukrainalaisia on ollut tiloilla talven yli. Suurin osa pakolaisista on tosin siirtynyt kuntamallin pariin ja muuttanut pois tilojen majoituksesta. Ne tilat, joilla töitä on ollut pitkälle talveen, ovat myös majoittaneet ukrainalaisia pidempään. Yksi tilallinen kertoi näin:

”Mutta nytkin meille sitten talvikaudeksi on, jää tähän nyt sitten vielä sillä tavalla meidän majoitukseen niin 7 – 8 naista ja jonkin verrankin toistakymmentä lasta ja meillä on heille sillain työtä tarjota. Tai kaikille ei ole missään tapauksessa talvikaudelle, että tuota noin niin vähän vuorotellen ja muuta, että se on ollut semmoinen suuri [muutos].”

Osa on mennyt satokauden päätyttyä lyhyille vierailuille Ukrainaan tavatakseen miehiään, sukulaisiaan ja muita läheisiään. Ukrainan kaotisuus on kuitenkin ajanut monet takaisin Suomeen.

TILAYRITTÄJIEN NÄKEMYKSIÄ UKRAINALAISTEN TULEVAISUUDESTA

Tilayrittäjien pääsääntöinen näkemys on, että suurin osa Suomeen tulleista pakolaisista ja kausityöläisistä olisi lähdössä takaisin Ukrainaan, jos tilanne sen sallisi. On kuitenkin selvää, kuten aiemmista luvuista nähdään, että osalla ei ole paikkaa mihin tällä hetkellä palata. Yksi tilayrittäjä kertoi, kuinka myös ihmisten sosiaalinen ja henkinen haavoittuvuus vaikuttavat siihen, kuka haluaa tai voi mennä takaisin Ukrainaan:

”Kyllä he lähtee niin kun saman tien, sellaiset henkilöt jotka tuota ... Tai niin no tänne sanotaan toisin päin, että tänne jää esimerkiksi nyt tämä äiti ja poika jää tänne. Että ihan pienimmän lapsen kanssa sinne ei takaisin mennä. Mutta kaikki, jotka vähänkin kynnelle kykenee, niin ovat menossa takaisin. Sen voisi ehkä sanoa silleen, että heikommassa asemassa olevat ei mene sinne takaisin.”

Sama dynamiikka nousi esiin myös ukrainalaisten haastatteluista. Aineistostamme käy ilmi, kuinka kotiinsa palaavat ukrainalaiset olivat ennen lähtöään varmistaneet, että voivat tarvittaessa palata Suomeen. Haastattelujen tekohetkellä näin oli joissakin tapauksissa jo käynyt:

”[he] menivät Ukrainaan takaisin, kun niillä on niin se kotiseurakkaus, kun siellä on ne omat miehet ovat siellä kaikki, he menevät sinne auttamaan. Ja sitten ne vaan siihen, kun melkein itkien lähtivät. Jotkut kyllä [sanoi] nyt mennään, kun täytyy, mutta pääseekö takaisin, jos tilanne menee paljon huonommaksi, niin me sanottiin, että takasin tulla saa. Ja nyt on sillain, että nyt tuli emännälle ensimmäisen viesti tuli semmoinen äiti ja tyttö, että saako he tulla tänne takaisin, kun heillä ei ole vettä, ei ole mitään ja ei ole muuta kuin pimeyttä vaan. Ne tulevat sieltä tässä puolessa välissä kuussa, kun he pääsevät sieltä tulemaan.”

Tätä kirjoittaessa talvi on mennyt ja uusi satokausi alkamassa. Näyttää siltä, että suurin osa Ukrainaan palanneista ei kuitenkaan tullut talven myötä takaisin Suomeen, tilojen järjestämään majoitukseen. Aika näyttää, kuinka tilanteet vuoden 2023 satokauden jatkuessa muuttuvat tältä osin. Tilayrittäjien näkemyksen mukaan ukrainalaiset jäävät sitä todennäköisemmin Suomeen

ja integroituvat suomalaiseen yhteiskuntaan sitä lujemmin, mitä paremmin heille on töitä tarjolla.

SOTA NOSTI TILOJEN KULUJA JA HEIKENSI KANNATTAVUUTTA

Jos koronapandemia nosti joidenkin tuotteiden ja palvelujen hintoja ja vaikeutti niiden saantia, Venäjän aloittaman sodan vaikutukset olivat vielä suuremmat. Kauppasaarron alkaessa ja inflaation kiihtyessä myös kaikkien tarvittavien tuotantopanosten hinnat nousivat vuoden 2022 aikana. Hinnannousuja tai toimitusvaikeuksia ilmeni laajasti puutarha- ja maatalousalan tarvikkeilla. Suurimmat tuotantopanosten hinnankorotukset koskivat lannoitteita, joilla on suora vaikutus puutarha- ja maatalousalan toimijoiden talouteen.

Suurin osa haastateltavista tilayrittäjistä on riippuvaisia ulkomaisista väkilannoitteista, joita tilataan usein vuodeksi tai pariksi kerrallaan. Onnellinen oli se tilayrittäjä, joka oli sattunut tilaamaan lannoitteet ennakkoon, eikä joutunut tekemään uutta tilausta vuodeksi 2023.

Jos uusi tilaus oli tekeillä, moni mietti, miten sopeuttaa toimintaa siten, ettei tarvitsisi tilata ennen sotaä tehdyn suunnitelman mukaista lannoitemäärää. Aiemmin hankittavaksi aiottu lannoitemäärä uhkasi tehdä toiminnan kannattamattomaksi.

Haastattelimme myös luomutuottajia. He olivat tässä suhteessa erilaisessa asemassa: luomutuottajat säästyivät nousevilta lannoitekuluilta, koska he eivät käytä väkilannoitteita.

Sähkön hinnan nousu syksyllä 2022 sai monet tilayrittäjät pelkäämään ukrainalaisten majoittamisen kohonneita kustannuksia. Eräs haastateltava kertoi, kuinka kahden ukrainalaisille vuokratun rivitaloasunnon sähkölaskut kallistuivat radikaalisti syksyllä 2023. Laskuihin tuli satojen eurojen korotuksia. Toisaalta myös itse tilat, etenkin jalostustoimintaa harjoittavat tilat, käyttävät toiminnassaan paljon sähköä.

Määräaikaiset sähkösopimukset ovat olleet sekä ongelma että ratkaisu. Sähkösopimuksensa ennen hintojen nousua päivittäneet tilayrittäjät ovat selviytyneet hinnannoususta ilman ongelmia. Kun taas ne tilat, joiden sopimus umpeutui vuoden 2022 loppupuolella, joutuivat miettimään vaihtoehtoja. Yksi haastateltavamme kertoi näin:

”Ja sitten nyt tämä sota on myös vaikuttanut siihen, totta kai energian hintaan mikä on nytten tuuripelistä osaltaan kiinni, että ne kenellä on hyvä sähkösopimus, niin heillä ei ole niin sanotusti mitään hätää, mutta semmoiset keillä on huono sähkösopimus tai sitten lakkautumassa sopimus

piakkoin, niin ne tilat voi ensi talven (2022) jälkeen tai kesänä ihan oikeasti kyykätä, ihan vaan sähkön hinnan takia. Vaikka toiminta olisi kaikilla tavoin kannattavaa, mutta kaikki hinnat, kun on noussut niin valtavasti, niin se ei vaan riitä se kassa sen tilan pyörittämiseen.”

Koska sähkönhinnan nousua oli havaittavissa, jotkut tilayrittäjät alkoivat tehdä muutoksia toimintaansa. Esimerkiksi pörssisähköasiakkaat ajoittivat tietyt prosessit halvemman sähkön aikaan. Toiset yrittivät tehdä kaikki jalostustoimet mahdollisimman pian, ennen kuin sähkösopeutus oli uusittava.

Mainitut sopeuttamiskeinot ovat olleet toimivia ratkaisuja tähän, näillä näkymin väliaikaiseen energiakriisiin. Näyttää siltä, että sähkön hinta on 2023 kevättalven aikana kääntynyt laskuun. Sopimuksia saa taas aiempaa alempaan hintaan.

Samalla myös polttoaineiden hinnat olivat nousussa. Kuten tiedetään, tilayrittäjät ovat usein hyvin riippuvaisia maatilakoneiden käytöstä ja isoilla tiloilla polttoainekulut voivat olla suuret:

”Esimerkiksi polttoaineen hinta vaikuttaa siihen, että kun traktorilla tehdään paljon töitä, niin se voi olla, että se on tuplaantunut se, se rahamäärä mikä siihen menee, että välttämättä niitä tankkeja ei ole voitu täyttää ihan sitä tahtia kuin aiemmin on koska ei riitä rahat. Se voi olla isommilla tiloilla kymmeniä tuhansia euroja se polttoainelasku.”

Kulujen nousu vaatii yrittäjiltä sopeuttamista ja muutoksia, koska tuotteista saadut hinnat eivät ole aineistomme mukaan nousseet samassa suhteessa. Toisaalta osa tuottajista mainitsi, että yhteistyö asiakkaiden kanssa on toiminnut hyvin ja hintaa on pystytty korottamaan. Mutta ymmärrystä ei riittänyt kaupan kriisien aikana tekemille voitoille, kun kustannusten nousu heikensi samaan aikaan tilayrittäjien tulosta.

Kuitenkin osa haastateltavista kertoi, kuinka muutoksiin varautuminen ja ennakointi ovat edesauttaneet melko hyvin kriiseistä selviytymisessä. Eräs haastateltavamme selitti näin:

”...sitten opittiin selviämään pienemmällä. Ja siis se on osa meidän yritysjohdamista, meidän pitää valmistautua erilaisiin muutostilanteisiin. Niin me lähdettiin sitten jo keväästä asti sitten miettimään niitä asioita, että mitä jätetään tekemättä. Mitkä voidaan jättää tekemättä ilman, että siitä koituu niin kun seurannaisvaikutuksia, liian isoja. Ja muuhun eli ... ei sillä sellaisia niin kun isoja taloustilanteita tullut sen johdosta ainakaan meidän tilalle, että me pystyttiin johtamisella kompensoimaan niitä asioita.”

Kustannusten nousu on silti yleisesti aiheuttanut tilayrittäjille epävarmuutta ja stressiä. Tämä on joissakin tapauksissa vaikuttanut esimerkiksi viljelyalaan, investointeihin, uskallukseen ottaa lainaa sekä vioittuneiden laitteiden korjaamiseen ja niiden korvaamiseen uusilla. Myös tämänhetkisten lainojen takaisinmaksu huolettaa korkojen kohotessa.

5.5 KRIISIT JA TILAYRITTÄJIEN JAKSAMINEN

Kaksi toisiaan seurannutta kriisiä, koronapandemia ja Venäjän aloittama hyökkäyssota, ovat koetelleet tilayrittäjiä. Suomalainen maa- ja puutarhatalous on kohdannut aiemminkin vaikeuksia. Viime vuodet ovat kuitenkin edellyttäneet sellaista kriisinkestävyyttä, jota ei ole suoranaisesti aiemmin vaadittu.

Aineistostamme käy ilmi, että kahdella kriisillä on ollut myös kasautuvia seurauksia, jotka heijastuvat vielä tuleviin vuosiin. Koronapandemia ja Venäjän sota Ukrainassa vaikuttavat pitkään niin tilojen talouteen kuin viljelijöiden jaksamiseen ja kriisinkestävyys. Energiakriisi ja yleinen kustannusten nousu lisäävät suomalaisen ruokajärjestelmän perustavanlaatuisia haasteita:

”Kyllä tässä tosi tiukilla on oltu. Se että miten suuri osa on kriisien syytä ja mikä normaalia tiukkaa, niin sitä nyt ihan, mutta onhan nämä molemmat kriisit teetättäneet paljon lisää työtä ja, että varsinkin pitäisi niin kun tuntee tämän kentän roolissa, että kyllä noin niin päivät on paljon vielä entisestään pidentyneet ja mitä ja tuossa nyt jossain kohtaa ajattelikin, että onneksi se jos ikävistä asioista on jotain, että se alkoi talvella, että jos se olisi tullut tavallaan kasvukauden päälle tämä tämmöinen, se kriisin alkaminen ja muuta, niin se olisi ollut kyllä melkoisen mahdoton soppa.”

Kriisinkestävyys linkittyy vahvasti jaksamisvaikeuksiin sekä keinoihin, joilla jaksamista tuetaan kriisienkin hetkillä. Seuraavissa luvuissa keskitytään niihin.

Aineistomme perusteella on selvää, että edellä mainitut kriisit ovat vaikeuttaneet tilayrittäjien elämää. Kuormitus on lisääntynyt ja jaksaminen kärsinyt. Koronapandemian aikaiset huolet terveydestä ja kausityöntekijöiden saatavuudesta ovat rasittaneet viljelijöitä. Raskaita ovat olleet myös Ukrainan sodan aikaiset murheet työntekijöiden ja tuttujen turvallisuudesta, hintojen noususta, tilojen kannattavuudesta. Yksi haastateltavamme kertoi näin:

”On, ovat [kriisit] negatiivisesti vaikuttaneet siis kuormitus on lisääntynyt ihan hirveästi. No just nämä mitä nyt on tuossa maininnutkin nämä työvoimaan ja tähän epävarmuuteen liittyvät siis on lisääntynyt ja mitenkä sitä nyt sitten on käyty työpsykologilla ja on unilääkettä ja on kaikkea. Tällaista on vaikuttanut.”

Kriiseillä on ollut kasautuva vaikutus. Aineistomme perusteella pandemia ei kuitenkaan iskenyt tilojen talouteen erityisen kipeästi. Tilayrittäjien jaksaminen ei joutunut vielä kohtuuttomaan koetukseen. Työmäärä toki kasvoi ja yrittäjille tuli ylimääräisiä kustannuksia:

”...se oli turhaumaa kuin varsinaisesti jaksamisen ongelmaa, että sehän nyt oli vaan, että sehän nyt rehellisyyden nimissä vaan [harmitti] kaikkia ja se säättäminen mitä siitä seurasi.”

Pandemiaa seurannut sodan aiheuttama kriisi alkoi kuitenkin rasittaa tilojen kassoja. Tiloilla tehdään usein suuria hankintoja, esimerkiksi lannoiteostoksia. Jos hankintoihin ei ole rahaa, on tuotantoa karsittava. Tällöin myös investointien tekeminen vaikeutuu. Maanlaajuisesti investointitukien haku onkin kääntynyt viime vuosina laskuun. Esimerkiksi tuotannon laajentamiseen ei haettu vuonna 2022 tukia juuri ollenkaan.⁷

Erään haastateltavan lausahdus on kuitenkin huomionarvoinen: *”Eihän kaikki ole nyt niin kurjasti, mutta ehkä viljelijöillä on semmoinen näköalaton fiilis...”*.

Monista haastatteluista selvisi, etteivät kaikki tilayrittäjät ole joutuneet kriisien aikana kohtuuttomiin ongelmiin, vaikka vaikeuksia on ollut ja vaikka vaikeudet tuskin ovat vielä ohi.

Seuraavassa luvussa käydään läpi tapoja, ominaisuuksia tai keinoja, joilla tilayrittäjät ovat ratkaisseet jaksamiseen ja kuormitukseen liittyviä ongelmiaan sekä pyrkineet saavuttamaan mielenrauhan irtautuakseen hetkeksi työpaineistaan.

5.6 MAATILAYRITTÄJIEN HENKISET VOIMANLÄHTEET

Koronapandemia ja Ukrainan kriisi ovat vaikuttaneet maatilayrittäjien henkiin ja taloudelliseen hyvinvointiin. Erilaiset strategiat ja coping- eli pärjäämiskeinot ovat auttaneet tilayrittäjiä kriisien ja niiden seurausten sietämisessä.

Tässä luvussa tarkastellaan näiden poikkeusolojen selviytymiskeinoja. On tärkeää huomata, että maatilayrittäjien coping-keinot ovat yksilöllisiä. Ne riippuvat monista tekijöistä, kuten tilan koosta, velan määrästä, tilan sijainnista sekä yrittäjän henkilökohtaisista ominaisuuksista. Vaikka pandemia ja Ukrainan kriisi ovat aiheuttaneet monia isoja pulmia, maatilayrittäjät ovat löytäneet tapoja selviytyä ja sopeutua muuttuviin oloihin.

Yksi tärkeimmistä tukipilareista on ollut yhteisöllisyys, ja kausityöntekijöiden kanssa muodostunut keskinäinen solidaarisuus. Maatilayrittäjät ovat korostaneet ystävyyttä ja yhteyttä poikkeusoloissa. Tämä on luonut turvallisuuden tunnetta ja auttanut jakamaan taakkaa yhdessä, kuten tästä esimerkistä näkee:

”Sitten on kuitenkin semmoinen tuki ja turva puolin jos toisin, että voidaan välillä vähän keskustella ja ymmärtää että tuota on jokaisella raskas taakka kannettavana tällä hetkellä.”

Lisäksi kollegojen kanssa käydyt keskustelut ovat helpottaneet oloa. Myös itse työ ja työssä onnistuminen ovat olleet avuksi.

Maatilayrittäjät korostivat saaneensa positiivista energiaa myös kriisien aikaisesta kotimaisen tuotannon arvostuksen kasvusta. Tämä on hyvää vastapainoa sille, että koronapandemian aikana tilayrittäjät kokivat, etteivät päättäjät ymmärtäneet heidän kausityöntekijätarpeitaan ja maatalouden toimintaa. Yksi haastateltavamme kertoi näin:

”Ja välillä se on myös tärkeätä, että tuntee itsensä kuulluksi, että se varmasti myös stressaa viljelijöitä tällä hetkellä, että kukaan ei tunnu ymmärtävän tämän asiantilaa sillä tavalla, että ei ymmärretä missä kriisissä me kohta ollaan, jos meillä lopettaa tiloja valtava määrä kerralla, niin ne ei tule takaisin kahden vuoden, päästä vaan ne on lopullisesti menetetty. Tai ainakin semmoinen pelko on.”

Maatilayrittäjät ovat löytäneet voimavaroja myös perinteisistä henkisen energian lähteistä: perheestä, harrastuksista, liikunnasta. Niiden tärkeyttä on korostettu stressin ja ahdistuksen lievittäjinä. Yksi on mennyt kuntosalille, toinen juossut maratoneja. Joku on laittanut saunan päälle ja istahtanut mökin terassille tai leikittänyt lapsenlapsia.

Maatilayrittäjien mielestä harrastusten kalenteroiminen ja kalenterin noudattaminen helpottaa harrastuksiin lähtemistä, sillä työt eivät tiloilla tunnu tekemällä loppuvan.

Myös henkilökohtainen ja tilakohtainen varautuminen sekä resilienssin kehittäminen nousivat esiin selviytymiskeinoina. Ne ovat auttaneet tilayrittäjiä selviytymään epävarmoissa oloissa ja hallitsemaan stressiä. Tähän liittyy usein vuosien kokemus alasta ja toimintaympäristöstä, aiemmat vastoinkäymiset, ennakointi sekä muutosjohtamisen ammattitaito. Yksi haastateltavamme kertoi näin:

”Eli meillä on ollut sellaisia askel askeleelta vastoinkäymisiä tässä elämän aikana, jokainen asia on opettanut ja kasvattanut minua ihmisenä ja yritystä asioissa eteenpäin. Ja se tunne, että kun myöhemmin analysoi niitä vastoinkäymisiä, että jaa jos tuota ei olisi ollut, niin minä en olisi osannut suhtautua tähän seuraavaan vastoinkäymiseen näin lunkisti ... Eli semmoinen mikä periaate ja yksi meidän yrityksen arvo, että kehity ja opi on meillä niin se on valmistanut näihin asioihin meidän yritystä ja sen ehkä

sen takia me ollaan selvitty ihan kohtalaisen hyvin. Ainakin toistaiseksi. Koska eihän ne tähän lopu.”

Myös työkuormituksen jakaminen, delegointi on auttanut kriisien hetkillä. Vaikka moni maatilayrittäjä on tottunut tekemään ison osan töistä itse tai perheensä kesken, moni yrittäjä on kuitenkin oppinut delegeimaan tehtäviä ja jakamaan työkuormaa. Tämä on auttanut välttämään ylikuormitusta, antanut mahdollisuuden keskittyä tärkeimpiin tehtäviin:

”No totta kai sitä sellaista työkuormituksen jakamista, sitä nyt tai tällaista joidenkin juttujen delegoinneista on tietysti vaikka opetellut tai on ehkä huomannut sillä tavalla, että ei se maailma kaadukaan, että jos minä en itse tee tätä juttua, vaan sen tekee joku muu. Että se on ollut ihan hyvä, että on joutunutkin väkisin sitä sellaista delegointia miettimään.”

Sivutyöt ovat auttaneet joidenkin tilayrittäjien taloudellista selviytymistä. Sivutulojen hankkiminen ei ole ollut mahdollista kaikilla tiloilla, eikä kaikille edes tarpeen. Etenkin kasvinviljelijät ovat tehneet sivutöitä. Sivutyöt ovat voineet olla maatalouden ulkopuolista yritystoimintaa, kuten urakointia. Jotkut tilayrittäjät ovat tehneet mahdollisuuksiensa mukaan myös palkkatöitä.

5.7 TILOJEN KRIISINKESTÄVYYDEN PARANTAMISKEINOJA

Kaikilla tilayrittäjillä ja tiloilla on omat yksilölliset ongelmansa sekä erilaiset mahdollisuudet kohdata niitä. On silti huomattava, että sekä tarkoituksellisissa että ”vahingossa” muodostuneissa ennakoititoimissa tai -strategioissa on yhtäläisyyksiä.

Tämän luvun päähuomio on niissä toimissa, joihin tilat ovat keskittyneet jo ennen kriisin alkua.

KIRJALLISET OHJEET UUSILLE TYÖNTEKIJÖILLE

Suurin osa tilayrittäjistä on tehnyt perehdytysohjeita kausityöläisille. Niitä on joissain tapauksissa päivitetty vuosien myötä. Ohjeista on myös tehty kuvallisia, kielitaidottomienkin ymmärrettävissä olevia versioita.

Ohjeita on käännetty esimerkiksi ukrainaksi ja venäjäksi. Monet yrittäjät huomasivat pandemian alkaessa sekä sodan syttyessä, että heidän työvoimaansa tulee aiempaa suurempaa vaihtuvuutta. He joutuivat perehdyttämään työntekijöitä totuttua enemmän. Siihen tarkoitukseen päivitetty materiaalit olivat tarpeellisia ja hyödyllisiä. Yksi yrittäjä kertoi näin:

”Silloin talvella ennen kuin tämä varsinaisesti rysähti päälle, niin minä olin silloin tehnyt siis tällaista niin kun olin ... meillä toki oli ollutkin tällaista perehdyttämisen lomaketta, mutta tein vähän uudenlaista ... uudistin sitä ja, että tein sellaisia kuvallisia ohjeita ja tällaisia niin tavallaan, no en nyt tiedä liittyykö se kriisinkestävyyteen, mutta se helpotti huomattavasti, kun mulla oli se valmis materiaali ja kun tuli sitä uutta porukkaa [tuli] niin paljon.”

Lomakkeiden uusiminen todella liittyy kriisinkestävyyteen, vaikka edellä siteerattu tilayrittäjä sitä hieman epäili. Ennakointi ja muutosjoustavuus ovat keskeistä kriisinkestävyuden kehittämistä, on kyse mistä tahansa aspektista. On silti korostettava, että uusien työntekijöiden kriisienaikainen kouluttaminen vaati tilayrittäjiltä paljon enemmän huomiota kuin normaalioloissa.

TYÖNTEKIJÖIDEN HYVÄ KOHTELU

Moni yrittäjä oli haastatteluaineistomme mukaan hyvin tietoinen siitä, miten tilan maine vaikuttaa kausityöntekijöiden halukkuuteen tulla kyseiselle tilalle. Työntekijöiden kohtelu ei ole samantasoista kaikilla tiloilla. Mediassa on uutisoitu väärinkäytöksistä. Eräs yrittäjä kertoi näin:

”Mutta siis nämä asiat, että siellä yrityksen arvot on kunnossa, johtaminen kunnossa, toimitaan TESSien ynnä muiden mukaisesti. Niin ja myös se, että onko se asenne minkälainen, niin nämä on ihan selkeästi nyt mitä koko alalla jos miettii. Ja sitten on kollegan kanssa, keskustele ja jollakin on ongelmia ja sitten puhutaan vähän jostain yksityiskohtaisemmasta, miten sinä hoidat työväen kanssa tämän ja tämän, niin se löytyy sieltä. Niistä semmoista pienistä asioista ja siitä kohtelusta ja asenteesta.”

Kausityöntekijöiden tilalla saama kohtelu ja heihin kohdistetut asenteet vaikuttavat tilan houkuttelevuuteen työpaikkana. Tämä pätee niin kriisiaikaan kuin normaalioloihin.

Haastatteluaineistomme perusteella monet yrittäjät tiedostavat tämän. He ovat panostaneet työntekijöidensä oloihin, joko tietoisesti tai tiedostamattaan.

Venäjän hyökkäyksen jälkeen ukrainalaiset pystyivät hakemaan tilapäistä suojelua, joka salli heidän hakea töitä muualtakin kuin tilalta, jonne olivat ensisijaisesti tulleet. Silti monet jäivät tiloille, ehkä juuri saamansa hyvän kohtelun ansiosta. Näin ainakin jotkut yrittäjät epäilivät. Toisaalta, joidenkin ukrainalaisien lähtö muihin aiheutti osassa yrittäjiä ärtymystä ja negatiivisia tunteita.

VARAUTUMALLA VARMUUTTA

Ennakoinnin aisaparina kulkee varautuminen. Usein varautumisella viitataan toiminnan materiaaliseen puoleen. Varautumisella pystytään jatkamaan toimintaa, jos hankintaketjujen toiminta jostakin syystä häiriintyy. Kuten tässä raportissa on mainittu, tuotantopanosten hinnat nousivat huomattavasti kriisin aikana, eli panosten hankintaketjussa oli tilayrittäjien näkökulmasta häiriö. Myös komponenteissa oli usein sama tilanne.

Hintojen nopea nousu antoi etulyöntiaseman niille tilayrittäjille, jotka olivat hankkineet lannoitteita etukäteen ainakin pariaksi vuodeksi. Eräs yrittäjä havainnollistaa: ”... mutta mekin ollaan varustauduttu koko ajan, että meillä on melkein kahdelle vuodelle lannoitteet, että meillä ei semmoista kriisiä, että olisi joku asia loppunut.”

Ennakoinnissaan onnistuneet yrittäjät välttivät stressin. Taloustilanteet toki vaihtelevat, eikä yrittäjä voi halutessaankaan aina tehdä tilauksia pitkälle enakkoon.

Osa tiloista, joille ei ollut tilattu lannoitteita enakkoon, joutuivat kriisien alettua miettimään, miten kasveille saadaan tarvittavat ravinteet, ja päätyivät sopeuttamaan lannoitustaan. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että lannoitteita käytettiin vähemmän ja tuotannosta jouduttiin jopa hieman karsimaan.

Lannoitteiden halpeneminen talvella 2022–2023 toi helpotusta kaikille lannoitteita käyttäville tiloille.

HAAVOITTUVUUKSISTA EROON MONIPUOLISTAMISELLA

Kriisien aikana riippuvuussuhteet paljastuvat usein haavoittuvuuksiksi. Siksi monipuolistaminen tai diversifiointi nousee usein esiin tässä kontekstissa. Tämä pätee myös edellisessä esimerkissä esiin tuotuun panosriippuvuuteen. Eli jos ollaan täysin riippuvaisia ulkoisista tuotantopanoksista, ja niiden hankintaketju horjuu, voivat vaikutukset olla välittömiä. Jos riippuvuuteen pystytään vaikuttamaan, tilanne voi olla eri. Seuraavana yksi esimerkki:

”Se täytyy sanoa tuosta, että ehkä luomussa, kun me ei olla niin sidoksissa noihin tuontilannoitteisiin niin sitä puolta en ihan hirveästi ole ... tai ei tässä tarvitse korostaa, kun sitten muut tavanomaiset viljelijät joutuu ihan oikeasti miettimään sitä, että ostanko minä niitä lannoitteita ja millä hinnalla minä ostan niitä ja kannattaako minun edes ostaa niitä, että sellainen spekulointi on tässä jäänyt pois.”

Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikkien tilojen tulisi siirtyä luomuun. Ainoastaan sitä, että on hyvä pohtia keinoja, joilla voi vähentää riippuvuutta

ulkoisista panoksista. Kriisin hetkellä on vaikea pohtia ennakointisuunnitelmia. Sen aika koittaa kriisin tasaannuttua.

Tilan tuotantosuunta, koko, ja muut tekijät vaikuttavat yrittäjän mahdollisuuksiin ja tarpeeseen osallistua muihin töihin tai harjoittaa muuta yritystoimintaa. Niitäkin voi ajatella haavoittuvuuksilta suojaavina monipuolistamistoimina. Yksi yrittäjä avasi asiaa näin:

”Että itsellä kun on tämmöinen cocktail kaikennäköistä työtä, niin sitten jos toinen haukkaa p---aa, niin sitten se ei ehkä ... että siihen minä olen aina uskonut ja nyt se sillain tällä hetkellä se antaa sen turvan, että minäkin oisin puhtaasti [kasvi]viljelijä, niin mitäs sitten kun talvella ei olisi mitään, niin kyllä se tosi vaikeata olisi.”

Kuten mainittu, tämänkaltainen toiminta ei kaikilla ole mahdollista, eikä siihen kannata yrittää ketään suostutella. Toisaalta, jos se on mahdollista tai kiinnostavaa, on hyvä pohtia, olisiko tämänkaltainen monipuolistaminen toteuttamiskelpoinen idea.

ENNAKOIMINEN JA RISKIEN KARTOITUS

Tiloja yhtiötettäessä tehdään usein riskinhallinta-analyysejä tai SWOT-analyysejä. Niissä arvioidaan yrityksen vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat nelikenttämenetelmällä. Yritykselle tehdään analyysin perusteella suunnitelmia, joilla voidaan esimerkiksi välttää tietyn uhan tuomat negatiiviset vaikutukset. Myös kassavirtalaskelmat kuuluvat riskinhallintakartoitukseen. Niiden tärkeys korostuu eritoten kriisien aikana.

On hyvin todennäköistä, etteivät koronapandemia, Venäjän hyökkäys Ukrainaan tai energiakriisi ole vielä näkyneet näissä analyyseissä. Aineistostamme käy ilmi, että tämänkaltaisiin asioihin ei ollut kartoituksissa paneuduttu, vaikka analyysejä oli tehty.

Silti analyysit koettiin hyödyllisiksi. Niiden perusteella oli luotu jonkinlaisia ohjeistuksia, mitä tehdä poikkeusoloissa, esimerkiksi avainhenkilöiden sairastuessa.

6. SUOSITUKSET JA HYVÄT KÄYTÄNNÖT

Tutkimuksemme yhtenä tavoitteena oli katsoa, mitä voimme oppia kriisiaikojen toimista ja mitä toimia on opitun perusteella syytä suositella. Suosituksia voivat hyödyntää kaikki kausityövoimaa palkkaavat yritykset, maatalousyrittäjät ja kyläyhteisöt sekä pakolaisten ja maahanmuuton parissa työskentelevät päättäjät, viranomaiset ja järjestöt.

Tässä luvussa esitetään lyhyesti löydösten perusteella muodostetut suositukset. Ne pohjautuvat tutkimuksessa esiin nousseisiin hyviin käytäntöihin, jotka liittyvät kausityövoiman palkkaamiseen, tilayrittäjien kriisinkestävyyyteen sekä kausityöläisten ja pakolaisten sopeutumiseen ja kotoutumiseen.

Suosituksia perustuvat haastatteluaineiston antiin sekä ukrainalaisten kausityöntekijöiden ja suomalaisten tilayrittäjien viesteihin. Suositusten tavoitteena on kiinnittää huomiota sekä hyviksi havaittuihin että puutteellisiksi todettuihin käytäntöihin.

Viime vuodet ovat olleet tilayrittäjille pulmallisia. Ulkoiset kriisit ovat koettelleet tilayrittäjien resilienssiä ja muutosjoustavuutta. Vaikka tuotannon ylläpitäminen on ollut epävarmaa, yrittäjät ovat selviytyneet vaikeista ajoista käyttämällä erilaisia sopeutumisstrategioita. Seuraavissa suosituksissa paneudutaan näihin yrittäjien käyttämiin ja hyväksi havaitsemiin strategioihin ja keinoihin.

6.1 SUOSITUKSIA KAUSITYÖVOIMAN PALKKAAMISEEN

1. TYÖNTEKIJÖIDEN HYVÄ KOHTELU

Työnantajien on tärkeä panostaa **työntekijöiden hyvään kohteluun ja heidän hyvinvointiinsa**. Se voi kohottaa työmotivaatiota ja sitä kautta parantaa myös tuottavuutta. Tilan maine hyvänä työpaikkana sekä tilayrittäjän maine hyvänä ja reiluna työnantajana auttavat kausityöntekijöiden rekrytoimista tilalle. On myös tärkeää nähdä vaivaa työntekijöiden **majoitustilojen ylläpidossa**. Sodan kestäessä ne ovat osalle ukrainalaisista myös pitkäaikaisia asuntoja.

2. TYÖN OHJEISTUS JA VÄLITTÄJIEN TOIMINNAN KRIITTINEN TARKASTELU

Tärkeää on kehittää työntekoa koskevia viestintäkanavia. Kaikkien työhön osallistuvien tulee tietää, mitä kulloinkin tulee tehdä. Tämä edellyttää tasaisin väliajoin tapahtuvaa perehdytysmateriaalin päivittämistä. Perehdytyksessä on hyvä huomioida mahdollisten esihenkilöiden koulutusta.

Työnvälittäjien käytöksestä on kielteisiä kokemuksia, joten välittäjien toimintaa on syytä tarkastella kriittisesti. On toki selvää, että välittäjien käyttö on joissain tapauksissa välttämätöntä. Ukrainalaisten mukaan välittäjien toiminnassa on ollut myös arveluttavia piirteitä.

6.2 SUOSITUKSET TILAYRITTÄJIEN KRIISINKESTÄVYYDEN PARANTAMISEKSI

1. RISKIEN KARTOITUS JA RISKIENHALLINNAN EDISTÄMINEN

Riskienhallinnan ja tavallisen toiminnan erottaminen voi olla vaikeaa. Molempien tarkoituksena voi olla yrityksen tai tilan kestävä tulevaisuus. Suosittelemme riskienhallintaan muutamaa, aineiston esiin nostamaa tärkeää näkökohtaa.

Kuten kriisit ovat osoittaneet, on tärkeää **varautua sellaisiin ennakoimattomiin tilanteisiin**, jotka voivat vaikuttaa merkittävästi tilan tuotantoon ja tuloihin. Suosittelemme tekemään **riskianalyysin** tilan toimintaan mahdollisesti kohdistuvien uhkien tunnistamiseksi. Kannattaa suunnitella erilaisia toimia kielteisten vaikutusten lieventämiseksi. Kahden koetun kriisin aikana on huomattu, että riskikartoituksessa tulee varautua sellaisiinkin uhkiin, jotka eivät edes tunnu mahdollisilta.

Yksi keino kartoittaa riskejä on **SWOT-analyysi**. SWOT-analyysillä kartoitetaan tilan vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat. Sen avulla voi luoda selkeän kuvan tilasta ja suunnitella toimenpiteitä tilan kehittämiseksi. Kun yksi kattava analyysipohja on tehty, analyysin päivittäminen on sen jälkeen kevyempää. Kun tilan vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat päivitetään säännöllisesti, ennakoitavuus lisääntyy ja tilalla ehditään paremmin sopeutua muuttuviin tilanteisiin.

2. ENNAKOINTI JA MUUTOSJOHTAMISEN OSAAMINEN

Kartoitusten lisäksi **ennakointi on tärkeää tilan toiminnan suunnittelussa**. Ennakointi tarkoittaa esimerkiksi tuotantopanosten ja muiden mahdollisesti tarvittavien tarvikkeiden, kuten pakkausmateriaalien, ennakotilaamista. Tämä on tietenkin riippuvainen yrityksen taloustilanteesta. Lisäksi on syytä

huolehtia tarvittavien **lupien, etenkin kausityölupien, mahdollisimman varhaisesta hakemisesta**. On myös varmistettava lupien voimassaolo.

Vaikka maatalous- ja puutarha-aloilla on pitkä ja vankka historia, tutkimuksemme osoittaa, että **muutosjohtajuusammattitaito on tärkeä osa tilayrittäjän nykyosaamista**. Siksi suosittelemme kehittämään omaa muutosjohtamisammattitaitoa, jonka avulla nopeatkin kriisien aikaiset muutokset voivat tuntua kevyemmiltä. Muutosjohtajuus auttaa myös muutosjoustavuuden eli resilienssin kehittämisessä sekä mahdollisissa monipuolistamisprosesseissa.

3. OMASTA HYVINVOINNISTA HUOLEHTIMINEN JA TYÖN DELEGOINTI

Tilayrittäjien huolenpito omasta hyvinvoinnista ja jaksamisesta on tutkimuksemme perusteella oleellista tilojen kriisinkestävyyydessä. Yhteisöllisyys tiilalla työskentelevien kanssa ja ystävyysuhteet lisäävät hyvinvointia, samoin harrastukset. Koska työ maatilalla ei koskaan lopu, harrastusten kalenterointi ja kalenterin noudattaminen voivat auttaa harrastusrutiinin luomisessa. Tilayrittäjien on hyvä oppia delegoimaan töitä. Delegointi auttaa jaksamaan.

6.3 MAATILOJEN OPIT UKRAINALAISTEN SOPEUTUMISESSA JA KOTOUTUMISESSA

”Maatilat yleisesti on mitä parhaimpia paikkoja ottamaan vastaan, koska meillä on ollut sitten työtä tarjolla ja myös jollakin tavalla pystytty niin kun tarjoamaan tämmöistä tavallista elämää. Sitten kylä tai kyläyhteisö, niin tämmöinen pienempi maaseutupaikka niin on tosi hyvä, koska täällä on kaikki silleen suht lähellä, tunnetaan toisemme...”

Ukrainalaisten kausityöläisten ja pakolaisten sopeutuminen Suomeen on ollut kiinnostusta herättävä puheenaihe Venäjän hyökkäyksen jälkeen. Suomeen saapui vuoden helmikuusta 2022 vuoden 2023 huhtikuuhun yli 50 000 ukrainalaista pakolaista. Osa heistä asettui puutarha- ja maataloille.

Seuraavissa suosituksissa tuodaan esiin puutarha-alan ja maataloustoimijoiden keskuudessa opittuja käytäntöjä ja ukrainalaisten esiin tuomia seikkoja, jotka on koettu hyödyllisiksi tai tarpeellisiksi kriisien aikana.

1. BYROKRATIA

Suomen omavaraisuuden ja huoltovarmuuden takaaminen vaatii kausityöntekijöiden panosta.

Tilayrittäjät ovat kokeneet nykyiset **kausityölupakäytännöt hitaiksi**, joskus jopa työntekijöiden pestaamista haittaavaksi prosessiksi. He toivovat kausityöntekijöiden lupienhakuun **ohituskaistaa tai kevennettyä** käsittelyä. Se nopeuttaisi kausityöntekijöiden maahantuloa.

Tilapäinen suojelu helpotti tätä prosessia. Se koettiin hyödylliseksi, vaikka monet viljelijät ja kausityöläiset tavallaan menettivät rahaa. Osa viljelijöistä ja kausityöläistä oli ehtinyt maksaa kausiluvista ennen ilmaisen työ-
lupakäytännön voimaantuloa.

2. MAATALOUS- JA PUUTARHATILAT MAJOITUKSEN JÄRJESTÄJINÄ

Monilla maatiloilla majoitustiloja on jo valmiina. Tilayrittäjät ovat kokeneet auttavansa julkista valtaa pakolaisten sopeutumisessa suomalaiseen yhteiskuntaan. Tilayrittäjien järjestämää **majoitusta tulisi tukea kuntamallin mukaisesti**, varsinkin jos yrittäjät ovat vuokranneet lisätiloja pakolaisten käyttöön. Tilayrittäjät ehtivät majoittaa turvaa hakevia ukrainalaisia ennen kuin vastaanottokeskuksilla oli valmius vastaanottaa ihmisiä. Koko yhteiskunta hyötyisi kuntien ja **valmiita majoitustiloja** tarjoavien maatilojen kitkattomasta yhteistyöstä.

3. NOPEA INTEGROITUMINEN TYÖHÖN

Palkkatyön moninainen rooli ihmisille on selvä, kuten tämä raportti kertoo. Suosittelemme, että pakolaisina maahan tulevia ihmisiä yritetään saada **mahdollisimman nopeasti integroitua työelämään**.

Tilapäisen suojelun status osoitti, että päätös siitä voidaan tarvittaessa tehdä nopeasti ja toimivasti. Monilla aloilla ei tarvita suomen tai englannin taitoa. Esimerkit osoittavat kausityöntekijöiden voivan kommunikoida esimerkiksi puhelimien kääntöohjelmillakin.

Työstä saatava palkka ja mielenrauha sekä mahdollisuus tutustua suomalaisiin auttavat ulkomaalaisten sopeutumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Tämän takia on tärkeää ja suositeltavaa, että suomalaiset **työnantajat rohkeasti palkkaisivat ihmisiä**, joiden kielitaito ei välttämättä ole vielä halutulla tasolla. Maaseudulla on kokemuksia tästä. Työvoimapulan oloissa näihin ratkaisuihin kannattaisi tarttua.

4. KIELTENOPETUS

Vaikka kielitaito ei ole välttämätöntä kaikissa tehtävissä, kielitaito edistää kotiutumista. Aineistomme osoittaa, että **kieltenopetusta tulee järjestää maahantulijoille mahdollisimman pian** heidän saavuttuaan maahan.

Suomen kielen opettaminen on kannattavaa, vaikka kaikki tulijat eivät jäisikään maahan. Suomi tarvitsee kipeästi lisää työvoimaa.

Tänne on helpompi jäädä, jos kielitaito kohenee täällä asuessa. Lasten kavereilta sekä harrastuksissa ja koulussa opittu **kielitaito edesauttaa perheiden sopeutumista ja mahdollista Suomeen jäämistä**. On tärkeää, että lapset pääsevät nopeasti **harrastuksiin ja kouluun**.

5. ERI TOIMIJOIDEN HYÖDYNTÄMINEN JA YHTEISTYÖN TUKEMINEN

Ukrainan kriisin aikana tilayrittäjät ja tutkijat huomasivat, että myös muilla **paikallistoimijoilla kuin tilayrittäjillä** on iso merkitys tilanteessa. Kolmas sektori ryhtyi työhön, jolla tuettiin ukrainalaisten saapumista, olemista ja asumista Suomessa.

Vaikka kyläyhteisöt ovat löyhiä verkostoja, niillä oli usein avainasema. Suosittelemme, että **kyläyhteisöjen ja kolmannen sektorin toimijoiden mahdollisuus auttaa sopeutumista ja kotoutumista** otetaan huomioon myös tulevissa kriiseissä. Ne kykenevät auttamaan asumisjärjestelyissä ja voivat järjestää esimerkiksi harrastusmahdollisuuksia.

Kyläyhteisöt ja kolmas sektori voivat ylipäätään auttaa haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä. Suosittelemme tällaista toimintaa tuettavan myös taloudellisesti.

7. LÄHTEET

- 1 Maahanmuuttovirasto (2023), *Kausityötodistus*. Saatavissa: <https://tilastot.migri.fi/index.html#decisions/23340/83/488000?start=624>
- 2 Niemistö Elina (2020), *Rajat aukeavat kausityöntekijöille, mutta vain pieni osa pääsee tulemaan – nyt tiloilla mietitään, pitäisikö suomalaisille tarjota lyhyempää päivää ja parempaa palkkaa*. YLE. Saatavissa: <https://yle.fi/a/3-1129651>
- 3 Haaso Stina (2020). *Maaseudun Tulevaisuus*. Saatavissa: <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/maatalous/77a10503-2c85-5630-ba0b-57880fcd8273>
- 4 Välimäki, M., Pitkänen, V., Niemi, M.K., Veijola, R. (2023). *Kansainväliset osaajat ja Suomi: mielikuvat, kotiutuminen, työelämä ja tuentarpeet. Kansainvälisten osaajien Suomi -tutkimushankkeen loppuraportti*. E2 Tutkimus: Helsinki. Saatavissa: Ajankohtaista tutkimustietoa kansainvälisistä osaajista Suomessa: Ulkomaalaiset tutkinto-opiskelijat viihtyvät Suomessa hyvin, silti lähes puolet pitää todennäköisenä muuttoa Suomesta opintojen jälkeen - E2 Tutkimus
- 5 Maahanmuuttovirasto (2023), *Kuntamalli*. Saatavissa: <https://migri.fi/kuntamalli>
- 6 Ahvenainen Toni, Markku Mattila, Olena Temnikova & Mika Raunio (2023), *Tilapäistä suojelua saavien ukrainalaisten asettautuminen Etelä-Pohjanmaalle*. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan liitto. Saatavissa: [Tilapäistä suojelua saavien ukrainalaisten asettautuminen Etelä-Pohjanmaalle.pdf \(muuttomoottori.fi\)](#)
- 7 Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (2022), *Maatalouden investointitukien haku on ollut kuluvana vuonna maltillista*. Saatavissa: <https://www.sttinfo.fi/tiedote/maatalouden-investointitukien-haku-on-ollut-kuluvana-vuonna-maltillista?publisherId=69817886&releaseId=69943823>